

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

LÍVIA TLACHÁČOVÁ

**KONCEPCIA DÔCHODKOVÉHO
POJISTENIA A DÔCHODKOVÁ REFORMA
V ČESKEJ REPUBLIKE**

Diplomová práca

Vedúci diplomovej práce: JUDr. Jana Zemanová

Katedra: Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia

Dátum vypracovania práce (uzatvorenie rukopisu): 30.6.2008

Prehlásenie

Prohlasujem, že som diplomovú prácu *Koncepcia dôchodkového poistenia a dôchodková reforma v Českej republike* vypracovala samostatne a uviedla v nej všetky použité literárne a odborné zdroje.

V Prahe dňa 30.júna 2008

Fluckaiová

vlastnoručný podpis autora

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rada pod'akovala vedúcej diplomovej práce *Judr. Jane Zemanovej* za cenné pripomienky a odborné rady, ktorými prispela k vypracovaniu tejto diplomovej práce.

OBSAH

ÚVOD	6
1. TEORETICKÉ ASPEKTY PENZIJNÉHO SYSTÉMU A JEHO POSTAVENIE V RÁMCI SOCIÁLNEJ POLITIKY	8
1.1. TEÓRIA SOCIÁLNEJ POLITIKY.....	8
1.1.1. <i>Subjekty a objekty sociálnej politiky</i>	9
1.1.2. <i>Princípy sociálnej politiky</i>	10
1.1.3. <i>Funkcie a nástroje sociálnej politiky</i>	11
1.2. DÔCHODKOVÝ SYSTÉM VO VZŤAHU K VEREJNÝM FINANCIÁM	13
1.3. FINANCOVANIE DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU A JEHO FORMY (PRIEBEŽNE FINANCOVANÉ A FONDOVO FINANCOVANÉ SYSTÉMY)	14
1.3.1. <i>Metóda priebežného financovania</i>	14
1.3.2. <i>Fondovo financované systémy-kapitálové financovanie</i>	16
1.3.3. <i>Porovnanie kapitálovej a priebežnej metódy financovania</i>	17
1.4. ZÁSADY PRÁVNÝCH ÚPRAV DÔCHODKOVÝCH SYSTÉMOV	18
2. HISTORICKÝ VÝVOJ PENZIJNÉHO SYSTÉMU V ČESKEJ REPUBLIKE A JEHO POSTAVENIE V RÁMCI MEDZINÁRODNEJ A KOMUNITÁRNEJ ÚPRAVY	21
2.1. VÝVOJ DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU DO ROKU 1989.....	21
2.2. VÝVOJ DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU PO ROKU 1989 DO SÚČASNOSTI.....	23
2.3. MEDZINÁRODNÉ A KOMUNITÁRNE ÚPRAVY	26
3. FUNGOVANIE A FINANCOVANIE PENZIJNÉHO SYSTÉMU V ČESKEJ REPUBLIKE	30
3.1. PRVÝ-ŠTÁTNY PILIER	31
3.2. DRUHÝ PILIER	33
3.3. TRETÍ PILIER – PENZIJNÉ PRIPOISTENIE.....	33
3.4. FINANCOVANIE PENZIJNÉHO SYSTÉMU	35
4. DÔCHODKOVÁ REFORMA V ČR, JEJ DÔVODY A NÁVRHY RIEŠENIA.....	37
4.1. DÔVODY DÔCHODKOVEJ REFORMY	37
4.1.1. <i>Demografický vývoj obyvateľstva v Českej republike</i>	38
4.1.2. <i>Následky poklesu pôrodnosti a zvyšovania priemernej vekovej hranice života</i>	40
4.1.3. <i>Hypotetický vývoj pri situácii bez zmeny dôchodkového systému</i>	41
4.2. NÁVRHY RIEŠENIA DÔCHODKOVEJ REFORMY	43
4.2.1. <i>Návrhy predložené Bezděkovou komisiou (Bezděkova správa); riešenia navrhované politickými stranami</i>	43

4.2.2.	<i>Závery pre dôchodkový systém</i>	<i>49</i>
4.2.3.	<i>Programové vyhlásenie vlády v súvislosti s dôchodkovou reformou.....</i>	<i>51</i>
4.2.4.	<i>Navrhované etapy dôchodkovej reformy v súčasnosti.....</i>	<i>51</i>
5.	STRUČNÝ PRIEREZ DÔCHODKOVOU REFORMOU V SLOVENSKEJ REPUBLIKE...54	
	ZÁVER.....	59
	ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	61
	ZOZNAM SKRATIEK.....	64
	PRÍLOHY	65

Úvod

Dôchodková reforma v ČR je dnes veľmi frekventovaná téma, ktorá čaká na určité múdre vyriešenie. Dnešný dôchodkový systém sa stáva finančne neudržateľný. Fungoval by aj naďalej, keby v ČR prevažoval stacionárny typ populácie, kedy je približne rovnaký počet detí aj prarodičov, alebo keby bol progresívny, teda keby bolo viac detí ako prarodičov. V súčasnosti, tak ako v celej Európe, tak aj v ČR prevažuje regresívny typ, teda máme viac prarodičov ako detí. Krajiny strednej a východnej Európy prešli rovnakým spoločenským i ekonomickým vývojom. Všetky zdedili penzijné systémy nekompatibilné s novým usporiadaním spoločnosti a perspektívu starnúcej populácie v budúcnosti.

Systémy dôchodkového zabezpečenia predstavujú základnú súčasť sociálneho modelu každého vyspelého štátu. Jeho úlohou je ochrániť veľkú časť obyvateľstva pred rizikami v starobe a tiež zabezpečiť prerozdelenie dôchodkov v národnom hospodárstve. Financovanie dôchodkového zabezpečenia je určované špecifikami jednotlivých krajín, a preto je skladba dôchodkového systému závisiaca na pozostatkoch historického vývoja, miere modernizácie a otvorenosti ekonomiky vonkajšiemu okoliu. Na samotný dôchodkový systém vplyva zamestnanosť, populačný vývoj a iné faktory, ktoré ich nútia k neustálej spoločenskej a hospodárskej premene podľa potrieb obyvateľstva.

Túto tému som si vybrala, pretože je veľmi aktuálna a týka sa celej populácie (mladých, starých a z toho plynie, že aj mňa). Mojim cieľom bude najskôr v úvodných kapitolách práce objasniť základné pojmy a systémy fungovania, financovanie dôchodkových systémov a popísanie princípov na akých fungujú a potom v krátkosti rozoberiem vývoj penzijného systému v Českej republike a ako je dôchodkový systém upravený v medzinárodnom a komunitárnom práve.

V ďalších kapitolách sa zameriame na súčasné fungovanie dôchodkového systému, rozoberieme jednotlivé piliere, na ktorých je postavený a najpodstatnejšia časť práce je venovaná reforme, aké sú jej dôvody a prečo je nutné ju uskutočniť. Pretože fakt, ktorý som naznačila hneď na začiatku, že český systém reformu potrebuje je nepopierateľný. Zameriame sa na najpodstatnejší problém, ktorý momentálne sužuje nielen ČR, ale i ostatné krajiny, a to na demografický vývoj. V ďalších pasážach uvedieme možnosti, ktoré by mohli určitým spôsobom vyriešiť danú situáciu a taktiež sa zmienime aj o poslednom vývoji a pokroku reformy v ČR.

A na záver sa v krátkosti budeme venovať reforme na Slovensku, ktorá tu českú predstihla o pár rokov, a preto by sa mohla Česká republika trošku poučiť z chýb, ktoré sa na Slovensku vyskytli, pretože ide o veľmi podobné podmienky, v akých sa bude reforma realizovať. Zaradiť Slovenskú republiku, respektíve stručne objasniť systém fungovania penzijného systému a reformy sa ho týkajúce na tomto území som sa rozhodla, pretože mi je táto krajina veľmi blízka, nakoľko som jej občiankou. Vyhľadom na tento fakt a na to, že slovenčina je môj materinský jazyk, tak je aj táto práca písaná po slovensky.

Táto práca a informácie v nej použité sa týkajú udalostí a informácií súvisiacimi s dôchodkovou reformou do dátumu 30.6.2008.

1. Teoretické aspekty penzijného systému a jeho postavenie v rámci sociálnej politiky

Sociálne zabezpečenie alebo právo sociálneho zabezpečenia je výtvorom sociálnej politiky a nie je ani tak javom právnym ako skôr kultúrnym, i keď sa vo svojej univerzalite dotýka aspektov ekonomických, sociálnych i politických. Jeho špecifická spätosť so spoločnosťou sa prejavuje najmä v prípade rôznych poistných systémov, teda i penzijných, kedy môžeme hovoriť o spätnom dopade na spoločnosť, ktorá si tieto systémy vytvárala. A rovnako ako na iné právne odvetvia, dopadá i na právo sociálneho zabezpečenia historický vývoj daného štátu, jeho dávne tradície, ale i ovplyvňovanie právnymi úpravami ostatných štátov a v neposlednej rade- hlavne v posledných obdobiach- spolupráca na rôznych medzinárodných úrovniach.

1.1. Teória sociálnej politiky

Obecne môžeme povedať, že sa sociálna politika orientuje na človeka, jeho rozvoj a kultiváciu jeho životných podmienok, jeho osobnosti a kvality života.¹ Z toho vyplýva, že je nepopierateľne súčasťou všetkých moderných spoločností. Pojem sociálna politika sa síce veľmi často používa, ale nie je jednoznačne a definitívne nikde vymedzený. Tento stav je podmienený rôznym chápaním či už slova „sociálna“ a tiež historickou podmienenosťou sociálnej politiky a rôznorodosťou subjektov v jej pôsobiacich v jej vnútri. V súčasnej dobe sa môžeme stretnúť v ČR s vymedzovaním sociálnej politiky, ktoré je založené na dvoch či troch prístupoch, podľa praktického úzu.² Najobecnejší význam môžeme ztotožniť s pojmom spoločenský, užší význam vyjadruje aktivity smerujúce k zdokonaľovaniu životných podmienok ľudí a v rámci najužšieho významu rieši sociálna politika konkrétne nepriaznivé núdzové sociálne situácie.

¹ Krebbs, V. a kol. Sociální politika. 2. vydání. Praha : ASPI Publishing, 2002, s. 14

² Gregorová, Z. Důchodové systémy. 1. vydání. Brno: MÚ v Brně, 1998, s. 38

Vzhľadom k vyššie uvedenej skutočnosti rozličných interpretácií a pohľadov na sociálnu politiku, môžeme skôr hovoriť o jej zložkách a prvkoch. Takto vymedzená sociálna politika zahŕňa politiku sociálneho zabezpečenia vrátane rodinnej politiky, bytovej politiky, politiky zdravotnej, vzdelávacej a politiky zamestnanosti a osobných sociálnych služieb. Tieto politiky sa spoločne snažia dosiahnuť jeden cieľ, ktorým je zdokonalenie spôsobu života jednotlivca a smerujú tak k sociálne spravodlivej spoločnosti. Na základe iného prístupu by bolo možné definovať sociálnu politiku na základe odlišností od iných politík, respektíve posúdením, či výdaje na jej opatrenia prispievajú všeobecne uznávanému cieľu - spoločensky prijateľnému životnému štandardu. Ale ani takto nie je možné definitívne vymedziť obsah tohoto pojmu, pretože aj niektoré iné politiky mimo sociálnej (ako napr. ochrana životného prostredia) môžu mať vyšší prínos pre životný štandard. Ešte inak môžeme definovať sociálnu politiku ako sústavné a cieľavedomé úsilie jednotlivých sociálnych subjektov o zmenu, udržanie a fungovanie svojho alebo iného sociálneho systému.³ Podľa prístupu k riešeniu sociálnych problémov je možné rozdeliť sociálnu politiku do dvoch častí: aktívnu a pasívnu. Aktívna uprednostňuje prevenciu, t.j. predchádza vzniku sociálnych problémov prijímaním opatrení ex ante a môžeme ju nazvať tiež perspektívnou. A na druhej strane pasívna, teda retrospektívna, rieši už vzniknuté problémy a opatrenia prijíma ex post.

1.1.1. Subjekty a objekty sociálnej politiky

Najdôležitejším subjektom sociálnej politiky je štát. Od tohto subjektu môžeme odvodiť ich najzákladnejšie delenie na štátne a neštátne. Ďalším delením by bolo rozdelenie subjektov na tržné a netržné. Základným znakom subjektov tejto politiky je fakt, že nesú zodpovednosť pred objektami sociálnej politiky. Mimo štátu existujú aj iné subjekty, predovšetkým zamestnávateľia, firmy, odborové a zamestnanecké orgány, obce, miestne komunity, občianske organizácie, cirkvi, domácnosti, rodiny a najmenšiu jednotku tvoria občania ako jednotlivci.

³ Tröster, P. a kol.: Právo sociálneho zabezpečení, 3. vydání, C.H.Beck, Praha 2005, s.7

Objektom sociálnej politiky nazývame toho, komu je táto politika určená a na koho sú orientované konkrétne opatrenia vytvorené subjektami sociálnej politiky. Môžeme teda hovoriť o občanoch daného štátu alebo územného celku. Alebo nebudeme rozlišovať z územného hľadiska ale z kvantitatívneho a v tom prípade sa bude jednať o jednotlivca alebo širší okruh osôb, teda sociálnu skupinu. Z uvedeného môžeme dovodiť, že sociálna politika bude orientovaná na všetkých (pôjde o prípady zdravotnej starostlivosti, prístupu k vzdelaniu) alebo len na určitú skupinu obyvateľov (napr. rodiny, nezamestnaní, chorí,...)

1.1.2. Princípy sociálnej politiky

Obecne sa jedná o myšlienkové postupy alebo ideí, ktoré sú určujúce, pre ten ktorý systém. Princípy sociálnej politiky sa veľkou mierou podieľajú i na dôchodkovej politike, nakoľko sú prenesené do konkrétnych opatrení dôchodkového systému.

1. *Princíp sociálnej spravodlivosti*: spravodlivosť ako takú považujeme za meradlo ľudských vzťahov a základnú hodnotu v oblasti mravnosti a náboženstva ale i právneho poriadku. Ide o pravidlá pre rozdeľovanie príjmov a príležitostí medzi jedincov v spoločnosti. Záleží na konkrétnom štáte z akého pohľadu bude nazerať na sociálnu spravodlivosť. Pôjde o rôzne čiastkové princípy (napr. výkony, zásluhy, rovnosť, potrebnosť...), podľa ktorých sa bude štát zaoberať touto spravodlivosťou a bude rôzna v rôznych časových horizontoch konkrétnej spoločnosti.

2. *Princíp sociálnej solidarity*: človek ako súčasť spoločnosti je viac menej závislý na tejto spoločnosti ako celku. Solidarita je teda vyjadrením vzájomnej súdržnosti a zodpovednosti tohoto celku a utvára životné podmienky jedinca. Tento princíp je vo veľkej miere vykonávaný nielen na štátnej úrovni (v rámci štátu aj na regionálnej, v rámci rodín a jednotlivcov) ale aj na medzinárodnej (významné postavenie hlavne v rámci aktivít Rady Európy a MOP). V rámci dôchodkovej politiky má veľký význam medzigeneračná solidarita a v iných oblastiach sociálneho zabezpečenia zasa solidarita

medzi chorými na jednej strane a zdravými na druhej, prípadne zamestnaných s nezamestnanými.

3. *Princíp subsidiarity*: reflektuje postavenie jedinca so svojimi špecifickými a jedinečnými vlastnosťami ako súčasť iného väčšieho celku, ktorým môže byť rodina, obec, atď. Z tohoto vzťahu vyplýva vzájomná solidarita a zodpovednosť. Preto pokiaľ sa jednotlivec nedokáže primárne postarať sám o seba, nastupuje ďalší článok tejto sústavy-napr. rodina. Takto sa hierarchicky postupuje, až sa dostaneme k finálnemu článku, ktorým je štát.

4. *Princíp participácie*: Spoločnosť poskytuje možnosť podieľať sa na sociálnych opatreniach, pretože bez tejto možnosti by boli opatrenia a rozhodnutia niekedy veľmi márne, pretože by vylúčili ztotožnenie sa jedincov s nimi. Prakticky pôjde o určitý prerod objektu sociálnej politiky, ako príjemcu daných rozhodnutí a opatrení, v subjekt sociálnej politiky, teda ako tvorca týchto rozhodnutí a opatrení. Z iného pohľadu pôjde o prerod z pasívneho príjemcu na aktívneho tvorca.

1.1.3. Funkcie a nástroje sociálnej politiky

Je na štáte aby zajistil harmonizáciu rôznych funkcií sociálnej politiky, ktoré vyvolávajú konkrétny a cieleňý efekt voči vybraným objektom sociálnej politiky. Väčšinou v definíciách nájdeme rozdelenie na ochranné, rozdeľovacie, homogenizačné, stimulačné a preventívne funkcie.

Ochranná funkcia hlavne odstraňuje negatívne dôsledky rôznych vzniknutých sociálnych situácií. Považujeme ju za jednu z najstarších funkcií, pretože sa viaže jednak k životným štádiám človeka a jednak k pracovným možnostiam, teda hlavne k nezamestnanosti.

Rozdeľovacia funkcia na rozdiel od ochranej hodnotíme ako najvýznamnejšiu. Základom je modifikácia primárneho rozdelenia, toho čo už raz trh „nespravodlivo“ rozdelil, a tak dochádza k zmierneniu nerovností medzi ľuďmi, a tým aj zajisteniu

rovnakých životných podmienok a šancí pre všetkých. Uskutočňovanie tejto redistributívnej funkcie sa deje prostredníctvom daní a transferov. Výsledkom je konečné rozdelenie dôchodkov, pre ktoré platí menšia nerovnosť ako pri prvotnom rozdeľovaní.

V sociálnej pomoci pre nízko príjmové skupiny obyvateľov sa prejavuje *funkcia homogenizačná*, ktorá spočíva v dodávaní príjmov pre tieto skupiny, aby im bol dorovnaný aspoň najnižší spoločensky uznaný štandard, a tak mohli aspoň zhruba uspokojiť svoje životné potreby.

Stimulačná funkcia vyjadruje snahu sociálnej politiky podporovať žiaduce sociálne jednanie jednotlivca alebo skupín. Takto je prostredníctvom sociálnej politiky možné výrazne zvýšiť hospodársku prosperitu štátu, napr. zvyšovaním a skvalitňovaním vzdelanosti obyvateľstva, ovplyvňovaním zamestnanosti ale aj zdravotnej starostlivosti. Zmienená funkcia má vplyv na udržanie sociálneho pokoja a udržuje istou mierou celú politickú stabilitu zeme.

Snahou *preventívnej funkcie* je predchádzať určitým škodám na živote a zdraví a predchádzať nepriaznivým sociálnym situáciám.⁴ V súčasnosti sa táto funkcia dostáva viac do popredia, kvôli tomu, že sociálna politika sa nemôže obmedzovať iba na ochranu či pomoc. Dôležité je v tomto smere informovať širokú verejnosť či už osvetovou činnosťou alebo rôznymi druhmi poradenstva.

Sociálna politika sa realizuje pomocou širokej palety nástrojov rôzneho charakteru. Je dôležité aby nástroje rešpektovali základné princípy sociálnej politiky a umožnili tak plnenie jej cieľov a funkcií, avšak tak, aby neboli ich výhody zneužívané. Obecný rámec vychádza z právneho poriadku, v prípade sociálnej politiky pôjde prevažne o sociálneprávnú legislatívu ale aj o koncepcie parlamentu a vlády. Ďalšími nástrojmi sú dane alebo iné transfery, charitatívna a nadačná činnosť, sociálne poistenie, atd.

⁴ Krebs, V., Žižková, J., Ppoláková, O., Durdíssová, J. *Sociální politika*, 1. vydanie, Codex Bohemia 1997, str. 15

Môžeme ich rozdeľovať z rôznych hľadísk, spomeniem aspoň jedno, ktoré je založené na hľadisku času. Podľa časového horizontu v ktorom budú nástroje pôsobiť hovoríme o sociálnej doktríne (dlhodobá smernica, 10-15 rokov, nesmie byť veľmi abstraktná - musí odpovedať na základné otázky vývoja, rešpektuje ľudské práva, demokratické hodnoty) a o sociálnom programe (ide vlastne o konsenzus politických strán a nevládných orgánov - napr. odbory). Nástroje sociálnej politiky sa môžu zoskupovať do zložitejších systémov, akými je napr. sociálne zabezpečenie. Jedná sa o najdôležitejší, najkomplexnejší a tiež najzložitejší nástroj sociálnej politiky.⁵

1.2. Dôchodkový systém vo vzťahu k verejným financiám

Dôchodkový systém spadá do oblasti verejných financií, pretože je financovaný prevažne z verejných zdrojov (teda hlavne zo štátneho rozpočtu), prípadne iných zdrojov, ktoré boli vytvorené z priamych platieb určitých subjektov. Na základe tohoto môžeme dôchodkový systém rozdeliť na dva základné typy, teda kedy je priamo financovaný štátnym rozpočtom (ide o dôchodkové zabezpečenie, účastník tohoto systému neplatí poisťné-nepodieľa sa na tvorbe zdrojov na výplatu dávok, v ČR do roku 1993, navonok sa prejavuje tak, ako by to štát platil len zo svojich prostriedkov - vskutočnosti však príjmy na výplatu boli získavané platbami od organizácií a platbami od jedincov, teda dôchodkovou daňou a daňou zo mzdy, ukázal sa ako veľmi neprehľadný) a v druhom prípade hovoríme o dôchodkovom poistení (vytváraný z priamych účelovo určených platieb poistencov, delí sa ďalej na PAYG a kapitálové financovanie). Prostredníctvom verejných financií sa napĺňa úloha alokačná, distribučná a stabilizačná, tým aj úloha systému dôchodkového zabezpečenia, a tak prispievajú k efektívnosti národného hospodárstva.

Alokačná funkcia súvisí s tvrdením, že verejné statky nemožno poskytovať prostredníctvom tržného systému, pretože by mohlo dôjsť k neefektívnosti alebo tržnému zlyhaniu. Vzhľadom na spravodlivé rozdeľovanie hovoríme o *distribučnej*

⁵ Gregorová, Z. Dôchodové systémy. I. vydanie. Brno: MU v Brne, 1998, s. 47.

funkcii, ktorá sa dotýka daňovej a transferovej politiky. *Stabilizačná funkcia* sa týka vplyvu rozpočtovej politiky na makroekonomické ukazovatele (miera nezamestnanosti, vyrovnaná platobná bilancia, stabilita cenovej hladiny, atď...)

1.3. Financovanie dôchodkového systému a jeho formy (priebežne financované a fondovo financované systémy)

Medzi kritériami, podľa ktorých je možné penzijné systémy klasifikovať, zaujímajú význačné postavenie nasledujúce:⁶

a/ prevádzkovateľ systému (verejný alebo súkromný sektor)

b/ spôsob financovania (Pay-As-You-Go – PAYG, čiastočne fondový prístup, čisto fondový prístup, zdanlivo fondový prístup)

c/ príspevkovo definované a dávkovo definované systémy

d/ daňové prostredie

e/ povinný a dobrovoľný penzijný systém

f/ makroekonomická a mikroekonomická rovina

Ďalej sa budeme zaoberať podrobnejšie bodom b/.

1.3.1. Metóda priebežného financovania

Priebežný systém (angl. Pay-As-You-Go, PAYG) je založený na medzigeneračnej solidarite a redistribúcií. K jeho rozvoju dochádza najmä po druhej svetovej vojne, kedy bolo urgentne potreba zabezpečiť dôchodcov a neistá hospodárska politika bola na prekážku hocijakým formám sporenia. Jedná sa len o prerozdelenie, bez toho aby sa vytvárali akékoľvek kapitálové finančné rezervy. Výhodou je, že môže fungovať okamžite, bez nejakého časového odkladu pre vytvorenie dostatočných rezerv pre výplatu dôchodkov. Jedná sa asi o najrozšírenejší model financovania a má dopad na všetkých poistencov na určitom území. Súčasní prispievatelia platia do systému súčasným dôchodcom. Z toho vyplýva, že rovnováha systému je vtedy, ak objem

⁶ Gregorová Z.: Dôchodové systémy, 1.vydanie, MU Brno, 1998

prijatých prostriedkov sa rovná objemu vyplatených (treba však opomenúť administratívne náklady). Čiastku, ktorú by musel prispievateľ zaplatiť by sme vypočítali pomerom počtu príjemcov dávok ku počtu prispievateľov. Nakoľko je však priemerný dôchodok vždy nižší ako priemerná mzda, museli by sme predchádzajúci pomer vynásobiť pomerom priemerného dôchodku a priemernej mzdy (náhradový pomer) a dostali by sme čiastku, ktorú musí prispievateľ zaplatiť.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že priebežný systém závisí na veku odchodu do dôchodku, náhradového pomeru a demografickej štruktúry obyvateľstva. Štát len veľmi ťažko môže tieto faktory ovplyvňovať, najmä pokiaľ ide o demografické zloženie. Preto sa štát pri ovplyvňovaní zameriava hlavne na reformy zmeny veku odchodu do dôchodku- tak znižuje počet príjemcov a zvyšuje počet prispievateľov. Zmenu náhradového pomeru činí tak, že vyplácané dôchodky rastú pomalšie ako mzdy.

Tento systém je dostatočne redistributívny najmä vďaka spôsobu výpočtu dávok, nastavovaniu veku odchodu do dôchodku a tiež kvôli medzigeneračnej solidarite. Môže sa stať, že v prípade nepriaznivého demografického vývoja, medzigeneračná solidarita spôsobí to, že na tom získavajú súčasní penzisti. Súčasní prispievatelia musia prispievať vyššími čiastkami, aby stačili na pokrytie súčasných penzistov. V budúcnosti súčasní prispievatelia nemajú tak veľké garancie, že dostanú toľko, koľko si zaslúžia, pretože penzistov pribúda, zatiaľ čo ekonomicky aktívnych obyvateľov ubúda. Ďalší druh redistribúcie je vo vnútri generácie, vyznačuje sa prerozdelením medzi bohatými a chudobnými alebo podľa pohlavia, táto redistribúcia pozitívne diskriminuje ženy, pretože častokrát poberajú nižšie platy ako muži na rovnakých pracovných postoch. Dôsledkom tejto redistribúcie vidíme, že určité záujmové skupiny na PAYG systéme získavajú, a preto ho uprednostňujú.⁷ Avšak z dôvodu ich finančnej neudržateľnosti od nich mnoho krajín prechádza k iným formám, resp. vnášajú do neho prvky kapitálového financovania a vytvárajú tak kombinovanú metódu.⁸

⁷ Kubíček, Jan a kol.: Hospodářská politika, Plzeň: Aleš Čeněk, 2006.

⁸ Gregorová Z.: Důchodové systémy, 1.vydanie, MU Brno, 1998, str. 91

1.3.2. Fondovo financované systémy-kapitálové financovanie

V tomto systéme ide o to, že účastníci si vytvárajú kapitálové rezervy na financovanie vlastných dôchodkov a nasporené finančné prostriedky penzijný fond investuje do rôznych finančných inštrumentov, ktorými sú úspory zhodnocované. Účastník môže očakávať, že dostane naspäť to čo si formou príspevkou zaplatil.⁹ U väčšiny prípadov účasť nie je povinná. Výnos je iba znížený o náklady, ktoré peňažný fond vynakladá na jeho vedenie, ale účastníci sa hlavne môžu obávať inflácie, pretože veľkou nevýhodou je práve neschopnosť chrániť ich príspevky pred týmto negatívnym javom. Na rozdiel od systému PAYG, ktorý je funkčný okamžite, v tomto prípade je nutné počkať, kým sa nashromaždia určité finančné prostriedky na vyplácanie. Výplata nasporených prostriedkov prebieha pravidelne až do konca života. Dochádza tak k prerozdeleniu od ľudí s nízkym vekom dožitia k ľuďom s vyšším vekom dožitia. Objem výplaty teda závisí od doby života a na objeme úspor. Účastníci preto musia prispievať väčšou čiastkou svojej mzdy, čím rýchlejšie rastú v ekonomike priemerné reálne mzdy. Takto si môžu udržať svoju životnú úroveň, ktorú si stanovujú. U čisto fondového financovania prichádza do úvahy členenie podľa individuálnej kapitalizácie, kedy sa finančná rovnováha vytvára zvlášť pre každého na základe kapitalizácie jeho príspevkov. Je to typické tam, kde účastníci majú akoby svoj osobný účet a dávky sa vyplácajú do vyčerpania zostatku na tomto účte. Inou možnosťou je kolektívna kapitalizácia, ktorá sa vytvára pre všetkých účastníkov a prípadné individuálne nerovnováhy sa môžu spoločne vyrovnávať.

Závisí tiež na výnosnosti penzijných fondov, ktorá je variabilná a z tohoto dôvodu ju častokrát reguluje štát svojimi opatreniami. V tomto systéme je obvyklá redistribúcia od mužov k ženám, vzhľadom na fakt, že ženy sa dožívajú vyššieho veku ako muži. Menším nedostatkom oproti systému PAYG je skutočnosť, že má vyššie náklady na správu.

⁹ Gregorová Z.: Dôchodové systémy, 1.vydanie, MU Brno, 1998, str. 92

Aj v rámci fondovo financovaného modelu, môžeme rozdeliť tento systém ešte na ďalšie podsystemy vzťahujúce sa k penzijnému plánu. V prvom prípade pôjde o príspevkovo definované penzijné plány (DC - define cost), ktoré už predom definujú výšku príspevkov. Naopak ale výška dávok dopredu známa nie je. Typické sú najmä pre dobrovoľné doplnkové dôchodkové systémy. Na výšku dávok vplýva jednak výška odvedených príjmov, ale aj určité demografické parametre a ekonomické ukazatele kapitálovej výnosnosti. V druhom prípade pôjde o dávково definovaný penzijný plán (DB - define benefit), ktorý na rozdiel od prvého, dopredu definuje výšku dávok, a takto odvodzuje výšku príspevkov. Tento systém sa vyskytuje skôr zriedkavo a je typický pre zamestnanecké plány, hlavne podľa určitých profesií. A tretím podsystemom (švédskym modelom) sú hypotetické príspevkovo definované systémy (NDC – national defined contribution), kde má každý účastník svoj individuálny účet, ktorý je zhodnocovaný na základe hypotetickej miery výnosnosti. Skutočne vybrané finančné prostriedky slúžia k úhrade penzií v danom roku.

1.3.3. Porovnanie kapitálovej a priebežnej metódy financovania

Pokiaľ za základnú úlohu dôchodkového systému považujeme garanciu príjmov dôchodcov, tak z tohoto hľadiska je preferované menej rizikové usporiadanie, za ktoré považujem priebežné financovanie. O výhodnosti alebo nevýhodnosti toho ktorého systému je možné rozhodnúť na základe porovnaní mier výnosnosti. Ak budeme brať v úvahu konštantný vývoj populácie a miezd, tak platí Aaronova podmienka: teda ak súčet rastu príjmov obyvateľstva a rastu populácie je väčší ako výnosy z investícií, potom je výhodnejší model priebežného financovania. V prípade ak investičné výnosy presiahnu rast miezd a populácie, potom je lepší kapitálový spôsob.

Podľa tabuľky môžeme jednoduchšie zistiť znaky oboch metód a tak ich aj spoločne porovnať¹⁰ (viz tabuľka č.1)

¹⁰ Gregorová Z.: Důchodové systémy, 1.vydanie, MU Brno, 1998, str. 94

1.4. Zásady právných úprav dôchodkových systémov

Na zásady sa môžeme pozerat' z rôznych uhlov pohľadu a môžeme ich deliť podľa viacerých kritérií. Najobecnejšie ich delíme na tie, ktoré sú typické pre celý právny poriadok a na tie, ktoré sa viažu len k určitým subsystémom tohoto poriadku. Nás však budú zaujímať zásady, ktoré sú spojené s dôchodkovými systémami.

Jednou z najdôležitejších zásad je *všeobecnosť* (univerzalita) dôchodkového systému, ktorú môžeme skúmať v dvoch rovinách- z hľadiska vymedzenia okruhu subjektov a z hľadiska vymedzenia sociálnych udalostí.¹¹ Zmyslom je zaistiť právo všetkým na primeranú životnú úroveň. Všeobecnosť sa prejavuje tým, že sa vzťahuje na všetky osoby, ktoré spĺňajú dané podmienky (občianstvo, trvalý pobyt, atd.). Táto zásada je spojená aj so vzťahom medzi občanom a štátom, ktorá môže byť rozdelená do troch úrovní:

a/ štát vystupuje jako darca a zaistí tak potrebnú životnú úroveň občanovi, ktorý si ju z určitých príčin nemôže zaobstarat' sám, zaist'uje teda túto úroveň bez rozdielu pre všetky osoby

b/ štát a občan navzájom spolupracujú a to tak, že občan sa aj sám podieľa na zaistení do budúcnosti. Táto úroveň je užšia ako úroveň predošlá tým, že sa vzťahuje len na jedincov, ktorí sú v účasteneckom postavení v tomto systéme, a tak sa podieľajú na tvorbe zdrojov

c/ štát vystupuje ako iniciátor a občania sa samostatne podieľajú na tvorbe zdrojov a samostatne riešia problémy. V tomto prípade ide o dobrovoľnú účasť subjektov.

Zásada všeobecnosti na jednej strane znamená možnosť občana preukázať vznik sociálnej udalosti (staroba, invalidita, strata živeľa) a na druhej strane povinnosť základného subsystému poskytnúť nárokové plnenie aspoň na určitej minimálnej úrovni (najčastejšie pôjde o výšku životného minima).¹²

¹¹ Gregorová Z.: Dôchodové systémy, 1.vydanie, MU Brno, 1998, str. 72

¹² Gregorová Z.: Dôchodové systémy, 1.vydanie, MU Brno, 1998, str. 76

Druhou zásadou je zásada *sociálnej solidarity*, ktorá sa vzťahuje k tvorbe a vydávaniu dávok. Na jednej strane stoja tí, ktorí dávky vytvárajú a na druhej tí, ktorí ich v danom okamihu potrebujú, aj keď ich v tomto okamihu sami nevytvorili. Dochádza tu k istým nerovnostiam a disproporcionalite, nakoľko jednotlivci s vyššími príjmami prispievajú väčšími čiaskami do zdrojov dôchodkového systému, ale plnenie je prakticky rovnaké voči všetkým oprávneným. Táto zásada je typická pre systém financovania PAYG, u kapitálového financovania je táto zásada v čiastočnom rozsahu potlačená.

Tretou zásadou je zásada *participácie*, teda účasti jednotlivcov na tvorbe a fungovaní systému, a to v dvoch rovinách- v rovine právnej (aby sa všetky subjekty-zamestnanci aj zamestnávateľia- mohli podieľať na spravovaní systému prostredníctvom inštitútov, ktoré sú k tomu určené a vytvorené). Dôležitá je plná informovanosť subjektov a prehľadnosť systému, aby sa mohli účastníci rozhodovať podľa možností a potrieb, z pasívneho objektu sa teda stáva aktívny tvorca a spolurozhodovateľ opatrení, ktoré sa ho týkajú. Druhá rovina je rovina ekonomická, teda účastník sa sám podieľa prostredníctvom platieb - priamych alebo nepriamych - na vytváraní zdrojov v dôchodkovom systéme.

Ďalšou zásadou je zásada *rovnosti (uniformity)*, ktorá sa snaží zaistiť všetky oprávnené subjekty podľa rovnakých pravidiel. Takto sa však nevyklučuje možná rôznorodosť dávok, pokiaľ predpokladáme, že použité kritériá budú rovnaké pre rovnaké situácie a osoby.

Ďalšie zásady, ktoré spomenieme sa budú týkať vnútornej výstavby dôchodkových systémov.

a/ *zásada zásluhovosti*- dávky sú poskytované v závislosti na splnení podmienok v minulosti, ktoré sú známe už predom. Najčastejšie ide o platenie platieb do dôchodkového systému po stanovenú dobu.

b/ *zásada sociálnej potrebnosti*- dávka je viazaná na podmienku, ktorá vznikla objektívne, bez vôle účastníka, v dôsledku, ktorej sa tento účastník dostáva do ťaživej životnej situácie a nemôže si pomôcť sám svojimi vlastnými prostriedkami.

c/ *zásada zabezpečenia*- znamená, že štát si sám vytvára, organizuje a financuje dôchodkový systém.

d/ *zásada garancie*- aj keď je dôchodkový systém organizovaný oddelene od štátu, štát sa aj tak musí postarať o jeho fungovanie a prípadnú solventnosť.

e/ *zásada iniciácie*- je výrazom pomerne voľného postavenia štátu v dôchodkovom systéme. Štát len upraví počiatkové podmienky ako zákonodarca a na ďalšie pokračovanie už nemá žiaden výrazný vplyv. Obyčajne sa tieto tri vyššie zmienené zásady navzájom prelínajú a doplňujú.

f/ *zásada kompenzácie*- pokiaľ sa táto zásada dostane do popredia ako jedna z najhlavnejších, bude to znamenať, že systém musí oprávnenému nahradiť újmy, ktoré mu vznikli dôsledkom sociálnych udalostí. Ale podľa dohody, aký dôraz je na ňu kladený, tak sa tieto újmy budú hradieť v pomernej výške podľa finančných možností systému.

g/ *zásada spoločenskej integrácie*- je opakom predošlej zásady, teda vedľa poskytnutých plnení ako náhrady za vzniklé újmy, vytvára ešte možnosti pre integrovanie občana do spoločenského života.¹³

h/ *zásada zachovania nadobudnutých práv*- tie nároky, ktoré už boli dôchodkovým systémom raz priznané, nemôžu byť vzaté späť. Výrazom je získanie právnej, ekonomickej a sociálnej istoty.

i/ *zásada valorizácie*- pôsobí obecné vo vzťahu systém a objektívne okolie. Ide o zásah zákonodarcu, ktorým sa snaží zmierniť následky znižovania hodnoty poskytnutých dávok a prispôbiť ich vonkajším ekonomickým podmienkam.

j/ *zásada odstraňovania tvrdostí*- orgán spravujúci systém môže aj pri nesplnení podmienok, výnimočne dávku priznať. Táto zásada sa zdá byť v určitých smeroch čiastočne spomá (napr. nebolo by možné prepáčiť také podmienky, akými je platenie poisťného, pretože by to smerovalo proti podstate dôchodkového systému).

¹³ Gregorová Z.: Dôchodové systémy, 1.vydanie, MU Brno, 1998, str. 84

2. Historický vývoj penzijného systému v Českej republike a jeho postavenie v rámci medzinárodnej a komunitárnej úpravy

2.1. Vývoj dôchodkového systému do roku 1989

Prapôvod dôchodkového poistenia môžeme objaviť prakticky so zrodom sociálneho zabezpečenia v staroveku a stredoveku. V stredoveku zasahovala do tohoto systému najmä cirkev (budovali sa chudinské ústavy podľa farností), tak tomu bola aj v habsburských krajinách, i keď skutočnú povinnosť starať sa o neschopných mala hlavne vrchnosť a objavili sa aj prvé náznaky skutočného dôchodkového poistenia a sociálnej pomoci. Platila zásada, že sa starostlivosť poskytuje len chudobným s domovským právom (stanovené až zákonom z roku 1868).

Ďalším významným vývojovým stupienkom boli bratstvá (združenia banníkov od 15. stor., neskôr sa vytvárali aj u remeselníkov združených do cechov). Vytvárali si pokladne, do ktorých prispievali zamestnanci i zamestnávateľia (aj keď menším podielom). Od roku 1854 sa tento systém pokladní v Českej republike udržal až do roku 1948.

V období osvietenstva, počas vlády Márie Terézie sa počala riešiť otázka pracovnej neschopnosti, pretože štátny zamestnanci boli odkázaní na svoje platy, a tak došlo k zavedeniu penzie pre vdovy a siroty a neskôr aj pre zamestnancov samotných.

Počas robotníckych hnutí vzrastali mocenské ambície politických a odborových organizácií a snahou bolo ich potlačiť. Jedným z opatrení bolo zavedenie sociálneho poistenia formou povinne zriaďovaných pokladní financovaných spoločne zamestnancami a zamestnávateľmi.

V prvej Československej republike bol prevzatý model, ktorý fungoval na tomto území už predtým, teda za Rakúsko-Uhorska. Krátko potom došlo k potrebe zmeniť súčasný systém a reformnými krokmi bola zavedená nová úprava, ktorá rozdelila zvlášť poistenie zamestnancov a súkromných zamestnávateľov. Jednalo sa o zákony:

č.221/1924 Sb.z. a n. o poistení zamestnancov a č.26/1929 Sb.z. a n. o poistení súkromných zamestnancov. Prvý uvedený zákon sa vzťahoval na poistencov, ktorí vykonávali práce v Československej republike v pomere pracovnom, služobnom alebo učňovskom a negatívne vymedzené tým, že nemalo ísť o zamestnanie vedľajšie alebo príležitostné.¹⁴ Základom pre nárok na dôchodú dávku bolo splnenie podmienok a uplynutie čakacej doby. Poskytované dôchodky boli: starobný, invalidný, pozostalostný, výbavné a odbytné. Ústredným orgánom, ktorý zabezpečoval fungovanie bola Ústredná sociálna poisťovňa. Druhý zmienený zákon sa dotýkal súkromných zamestnancov: úradníci, cestujúci zamestnanci, atd... Podmienkou bol zmluvný pomer a jednalo sa prevažne nie o manuálne ale duševné práce. Boli poskytované dôchodky starobné, invalidné, vdovské, vdovecké, sirotčie a rodičovské, výbavné a odbytné, všetky boli taktiež podmienené čakacou dobou. Na rozdiel od predchádzajúceho, tu fungovanie zabezpečoval Všeobecný penzijný ústav. Podľa oboch zákonov sa prostriedky na dávky zaobstarávali výberom platenia poistného a odstupňované bolo podľa služobných tried. Podľa prvého zákona sa poistné hradilo napol zamestnancom a zamestnávateľom.

V polovici 20. storočia sa začal aplikovať socialistický systém, ktorý ponúkal všetkým občanom rovnaký životný štandard. V roku 1952 sa nemocenské poistenie oddelilo od dôchodkového (zákon č.102/1951 Sb.) Tomuto zákonu predchádzal zákon č.99/1948 Sb.z. a n. o národnom poistení, ktorý zjednotil všetky formy poistenia a celé ho za zamestnanca hradil zamestnávateľ. Postupnú likvidáciu poistného princípu zaviedol zákon č. 55/1956, ktorý stanovil, že dôchodkové zabezpečenie je plne hradené zo štátneho rozpočtu. Vzťahoval sa na zamestnancov, robotníkov, žiakov učilíšť štátnych pracovných záloh a na učňov a znížil vekové hranice pre priznanie nároku na starobný dôchodok. Týmito zásahmi došlo k veľmi veľkému zaťaženiu na štátny rozpočet. V oblasti dôchodkového systému bol rozhodný orgán Štátny úrad sociálneho

¹⁴ § 2 zákona č. 221/1924 Sb. z. a n. o poistení zamestnancov

zabezpečenia. K ďalším zmenám došlo v roku 1964 zákonom č.101/1964 Sb. o sociálnom zabezpečení, ktorý v podstatnej miere znížil úroveň úpravy dôchodkového systému (najmä zavedená progresívna daň z dôchodku, zrušenie vdoveckého dôchodku). Už o desať rokov nato nastali ďalšie zmeny, v roku 1975, zákonom č.121/1975 Sb.o sociálnom zabezpečení, ktorý zvýšil hranicu veku odchodu do dôchodku, ale inak sa výrazne neodchyľoval od predošlého. O dávkach rozhodoval Úrad dôchodkového zabezpečenia. Ďalším zákonom bol zákon č. 100/1988 Sb. o dôchodkovom zabezpečení, ktorý sa vzťahoval na zamestnancov, členov družstiev, vojakov z povolania, osoby samostatne zárobkovo činné, atď... O nárokoch na dôchodky rozhodoval taktiež Úrad dôchodkového zabezpečenia.

2.2. Vývoj dôchodkového systému po roku 1989 do súčasnosti

Vyššie uvedené systémy a úpravy, ktoré prekonala niekdajšia Československá republika sa ukázali ako nevyhovujúce v dôsledku ďalšieho ekonomického vývoja a bolo nutné urobiť ďalšie koncepčné úpravy, ktoré by viac vyhovovali nastupujúcim ekonomickým podmienkam ale i politickým pomerom, ktoré priniesol rok 1989.

Hlavné nedostatky tejto sústavy sa dajú zhrnúť do nasledujúcich bodov:¹⁵

- socialistický systém sociálneho zabezpečenia sa vyznačoval množstvom obmedzení vyjadrených pevnými čiastkami. Mechanizmus ich zmeny (zvyšovania) neexistoval, systém teda nedokázal automaticky reagovať na zmeny v ekonomike, neexistoval teda valorizačný mechanizmus
- pred rokom 1989 chudoba oficiálne neexistovala, preto sa situácia občanov s nízkymi príjmami neriešila systematickým spôsobom a dochádzalo k redistribúcii, ktorá bola vo veľkej miere náhodná a vo svojom dôsledku nespravodlivá
- dôchodkový systém nerátal so zmenami v demografickej štruktúre obyvateľov
- sústava dávok bola neprehľadná a zložitá, existovalo takmer šesťdesiat druhov
- neexistovala ochrana systému proti možnému zneužívaniu jeho relatívne miernych podmienok

¹⁵ Krebbs, V. a kol.: Sociální politika, 2.vydanie, ASPI Publishing, 2002

- systém neumožňoval zaistiť sa vlastným pričinením pre prípad sociálnej udalosti a nepovoľoval ani individuálne rozhodovanie o odchode do starobného dôchodku
- výška dôchodkov sa odvíjala od posledných piatich rokov pracovnej činnosti, nezohľadňovala celoživotnú úroveň pracovných príjmov
- systém neumožňoval prenos získaných nárokov do alebo zo zahraničia, nepočítal so súkromným podnikaním a s novými druhmi vlastníctva a príjmov typických pre tržnú ekonomiku

Po roku 1989 začala oblasť sociálneho zabezpečenia, teda aj dôchodkového poistenia, prechádzať reformnými krokmi, ktoré mali za cieľ vytvoriť moderný systém penzijného poistenia. V prvom rade išlo o nutnosť oddeliť financovanie od štátneho rozpočtu, a tak umožniť systému pružne reagovať na demografické a ekonomické zmeny. Výsledkom reformného procesu v tejto oblasti v Českej republike od roku 1989 do súčasnosti, je dôchodkový systém založený na základnom povinnom priebežne financovanom dôchodkovom poistení a na dobrovoľnom doplnkovom kapitálovom penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a s daňovými výhodami pre účastníkov a zamestnávateľov, ktorí platia príspevky za svojich zamestnancov.

Prvé zmeny nastali v roku 1990, kedy sa vytvorila nová štruktúra orgánov sociálneho zabezpečenia (organizáciou dôchodkového poistenia bola poverená Česká správa sociálneho zabezpečenia a vznikla zlúčením Úradu dôchodkového zabezpečenia, Českej správy nemocenského poistenia a Správy nemocenského poistenia Zväzu českých a moravských výrobných družstiev).

V rámci ČSSZ bolo organizačne zjednotené nemocenské poistenie s dôchodkovým v roku 1991 a v tomto roku bol schválený zákon č. 46/1991 Sb., ktorého predmetom bol valorizačný mechanizmus. V roku 1992 sa zrušili osobné dôchodky, ktoré boli priznané na základe politických rozhodnutí ako aj preferencií niektorých zamestnaní. V konečnom dôsledku to viedlo k tomu, že všetci ekonomicky aktívny ľudia získavajú nároky na svoje dôchodky podľa jednotných kritérií.

Koniec republiky ČSFR 1. januára 1993 znamenal aj rozdelenie štátu na dve samostatné jednotky a tým pádom aj rozdelenie dôchodkových systémov. Bola uzákonená aj sadzba valorizačného mechanizmu a to o rast životných nákladov.¹⁶ A v roku 1994 sa pristúpilo aj k možnosti penzijného pripoistenia.¹⁷ Tento zákon umožňoval ľuďom ukladať svoje finančné prostriedky do komerčných penzijných fondov a vytvárať tak dodatočný kapitalizovaný zdroj príjmov v dôsledku staroby.

V roku 1995, bol uzákonený nový zákon o dôchodkovom poistení č. 155/1995 Sb., ktorý opäť reagoval na zmenené ekonomické podmienky. Zmenil hlavne výšku vekovej hranice, ktorú zvýšil a zaviedol pružnú vekovú hranicu, predĺžil obdobie rozhodujúce pre výpočet výšky penzie a zaistil i kompatibilitu s komunitárnou úpravou. Od roku 1996 bol zavedený zvláštny účet dôchodkového poistenia v rámci štátneho rozpočtu, ktorý umožňuje jasne definovať bilanciu systému dôchodkového poistenia. Príjmy z poistného a vyplácanie dávok sú vedené na zvláštnom účte a prebytky (pokiaľ by sa vyskytli) môžu byť použité len na uhradenie deficitu systému alebo na zvýšenie výplaty dávok.

Od roku 1996 sa postupne prechádza k úsporným opatreniam, tak že boli sprísnené valorizačné podmienky a podmienky zápočtu niektorých náhradných dôb. V roku 1999 bola schválená novela zákona o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom, ktorá zvyšuje do určitej miery bezpečnosť vkladov. Táto novela zvyšuje aj štátny príspevok, daňovo zvyhodňuje zamestnávateľov aj účastníkov.

Po roku 2000 dochádza k ďalším zmenám. V roku 2001 bola schválená novela zákona č.155/1995 Sb. o dôchodkovom poistení, v roku 2002 zákon č. 198/2002 Sb. o dobrovoľníckej službe, kde v tretej časti tohoto zákona nájdeme novelu zákona č.155/1995 Sb. Nasledovali aj ďalšie novely z roku 2002, a to č.263/2002 Sb. a č.264/2002 Sb., ktoré zakotvujú základné princípy zvyšovania dôchodkov. K ďalším

¹⁶ Zákon č. 37/1993 Sb.

¹⁷ Zákon č. 42/1994 Sb.

novelám tohoto zákona dochádzalo postupne v priebehu rokov 2004-2007 a posledná zmena je č. 178/ 2008 Sb. , ktorá sa týkala zvýšenia dôchodkov od augusta 2008.

Zásadný zásah do úpravy dôchodkového systému bol v roku 2003 na základe Konvergenčného programu ČR na r. 2003-2006, kde boli stanovené nasledovné opatrenia: zrušenie predčasne skracovaných dôchodkov, postupné zvyšovanie veku odchodu do dôchodku (na 63 rokov pre mužov a 59-63 rokov pre ženy, podľa počtu vychovaných detí), zníženie zápočtu doby štúdia do doby dôchodkového poistenia a indexácia dôchodkov v minimálnej výške.¹⁸

Aj v súčasnosti sa diskutuje o ďalších zmenách a reformách (napr. zvýšenie veku odchodu do dôchodku, atd...). O návrhoch týchto zmien sa budeme zaoberať nižšie.

2.3. Medzinárodné a Komunitárne úpravy

Medzinárodné a komunitárne úpravy sú jedným z významných činiteľov, ktoré ovplyvňujú úroveň a vývoj dôchodkových systémov.

Na úrovni medzinárodnej spolupráce je v rámci dôchodkových systémov najdôležitejšia Medzinárodná organizácia práce - MOP, ktorej cieľom je starostlivosť o pracovné a životné podmienky človeka. Táto organizácia v rámci svojej činnosti vytvára medzinárodné úmluvy a odporúčenia, ktoré významnou mierou prispievajú k zvyšovaniu štandardu v rámci upravovaných oblastí. Významná a pre danú tému relevantná je Úmluva o sociálnom zabezpečení č. 102, ktorá sa mimo iného zaoberá aj dávkami v starobe, strate živiteľa, či invalidite. Členské štáty, ktoré ratifikujú túto úmluvu si môžu samostatne stanoviť osobný rozsah. Taktiež upravuje princíp závislosti výpočtu výšky dávok na výške mzdy a definuje aj minimálnu výšku dávok.¹⁹ Viac menej upravuje všetky inštitúty alternatívne, teda štáty majú možnosť vybrať si z viacerých možností a zvoliť si príslušnú metódu úpravy (na druhej strane určuje štátu konkrétne

¹⁸ Konvergenční program ČR... 2004 <http://www2004.mfcr.cz/index.php?r=102>

¹⁹ Gregorová Z.: Důchodové systémy, 1.vydanie, MU Brno, 1998, str. 123

minimá, ktoré musí dodržať a musí ich garantovať). Táto úmluva bola prijatá v roku 1952 a ČSFR ju ratifikovala v roku 1990.

Pretože základným princípom Európskej únie je sloboda pohybu tovaru, kapitálu, služieb a osôb, je potrebné kvôli mobilite pracovných síl vytvoriť podmienky aj v rámci sociálneho zabezpečenia. Náznaky sú obsiahnuté už v zakladacích zmluvách ES, ale podrobnejšie sa tejto problematike venujú sekundárne akty - najmä nariadenia Rady. V záujme zaistenia realizácie slobody pohybu je nutná koordinácia jednotlivých štátnych systémov sociálneho zabezpečenia a táto koordinácia národných systémov je postavená na štyroch základných princípoch:²⁰

- aplikácia právneho poriadku jediného štátu- na jednej strane zaisťuje sociálnu ochranu jedinca a na strane druhej vylučuje duplicitu dávok (pripúšťajú sa však určité výnimky)

- rovné zachádzanie- vyplýva zo zákazu diskriminácie priamej aj nepriamej
- zachovávanie práv behom ich nadobúdania (zrátavanie dôb poistenia)
- zachovávanie nabytých práv (nazývaný tiež výplata dávok do cudziny, v nariadení Rady č. 1408/71/EEC, ktoré uvádza, že starobné, invalidné, dôchodky pozostalých, dôchodky z titulu choroby a pracovných úrazov a pohrebné je možné vyplatiť aj do iného členského štátu a toho, v ktorom má osoba občianstvo).

K osobnému rozsahu koordinácie právnych úprav systémov sociálneho zabezpečenia sa vzťahuje nariadenie Rady č. 1408/71/EEC, ide najmä o zamestnané osoby a osoby samostatne zárobkovo činné, ktoré sú v jurisdikcii jedného alebo viacerých členských štátov alebo sú bez štátnej príslušnosti k týmto štátom, ale majú bydlisko na území niektorého členského štátu, ich rodinní príslušníci a pozostalí, štátny úradníci v prípade, keď podliehajú zákonodarstvu členských štátov a ich rodinní príslušníci a pozostalí. U vecného rozsahu nie je definovanie tak jednoznačné, pretože táto norma neobsahuje hmotné právo, nakoľko ide o úpravu vzťahov, ktoré sú v členských štátoch upravené rôznorodo. Preto je možné vymedziť len oblasti sociálneho zabezpečenia, ktoré sú touto normou dotknuté (sú to dávky v chorobe a materstve, v prípade invalidity a staroby,

²⁰ Gregorová Z.: Dúchodové systémy, 1. vydanie, MU Brno, 1998, str. 103

dávky pozostalým, dávky pri pracovných úrazoch a chorobách z povolania, pohrebné, dávky v nezamestnanosti a rodinné dávky). Nariadenie vymedzuje vecný rozsah aj určitým negatívnym výčtom. Teda komplexné vymedzenie dostaneme spojením pozitívneho a negatívneho výčtu.

Vyššie zmienené nariadenie sa v kapitole 2 čl. 37 až 47 zaoberá invalidnými dôchodkami a v kapitole 3 čl. 44 až 51 sa venuje starobným dôchodkom a dôchodkom pozostalých. Z týchto ustanovení je zrejmé, že nariadenie sa bude uplatňovať len voči osobám, ktoré nezískajú ani v jednom členskom štáte potrebnú dobu poistenia pre nárok na dávku, a tak sa im na základe týchto ustanovení tieto doby v rôznych štátoch sčítajú. Niekedy je situácia komplikovaná, a to vtedy ak sa prekrýva národný model a model podľa nariadenia. Táto situácia sa rieši tak, že sa vychádza z predpisov štátu, kde bola splnená celá doba poistenia, ale poskytne sa mu tá dávka, ktorá je kvantitatívne vyššia. Obdobne komplikovaná situácia je aj pri invalidných dôchodkoch, pretože nie je jasne a presne definovaný inštitút invalidity. Môže sa preto stať, že v jednom členskom štáte bude migrujúca osoba považovaná za invalida a v inom nie, respektíve za plne alebo čiastočne invalidného.

EÚ sa sústreďuje aj na ochranu doplnkových dôchodkových systémov, nie však prostredníctvom nariadení, ale smerníc, ktoré ukladajú členským štátom záväzné povinnosti:

- smernica 79/7/EEC o progresívnej aplikácii princípu rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami vo veciach sociálneho zabezpečenia
- smernica 86/378/EEC o implementácii princípu rovnakého zachádzania s mužmi a ženami v oblasti doplnkových dôchodkových systémov
- smernica 77/187/EEC o ochrane zamestnaneckých práv v prípade prevodu podniku, obchodných činností alebo časti obchodných činností
- smernica 80/987/EEC o ochrane zamestnancov pre prípad insolventnosti ich zamestnávateľov²¹

²¹ Gregorová Z.: Důchodové systémy, I. vydanie, MU Brno, 1998, str. 115-116

Na pôde EÚ bol vypracovaný aj Európsky zákonník sociálneho zabezpečenia, ktorý úzko súvisí s Úmluvou MOP č.102 a v tomto smere aj tento zákonník stanovuje minimálne štandardy. Vyššia úroveň týchto štandardov je ďalej rozpracovaná v dodatkovom Protokole. Zákonník zahŕňa prakticky všetky oblasti sociálneho zabezpečenia. V roku 1972 bola prijatá Európska úmluva o sociálnom zabezpečení Radou Európy, ktorá zahŕňa všetky oblasti sociálneho zabezpečenia.

3. Fungovanie a financovanie penzijného systému v Českej republike

Systém sociálneho zabezpečenia v širšom zmysle slova sa v ČR skladá z dôchodkového zabezpečenia, poistenia proti nezamestnanosti a nemocenského poistenia. Odvody poistného sú rozložené medzi jednotlivé subjekty, kde štátny penzijný systém predstavuje najvýznamnejšiu časť systému sociálneho zabezpečenia s podielom 28% hrubej mzdy (bremeno je rozdelené medzi zamestnanca - 6,5% a zamestnávateľa, ktorý sa podieľa väčšou mierou – 21,5%). Sadzby poistného, viz. tabuľka č.2

Krajiny EÚ a iné ekonomicky vyspelé země vychádzajú z konštrukcie troj pilierovej štruktúry.²² V ČR je súčasný dôchodkový systém založený na dvoch pilieroch: základný štátny priebežne financovaný povinný systém dôchodkového poistenia a dobrovoľné penzijné pripoistenia so štátnym príspevkom²³, teda podľa európskej terminológie sa jedná o prvý a tretí pilier v klasickom poňatí. Od 1.1.1996 sa v ČR vypláca 6 druhov dôchodkov, ktorých úlohou je zabezpečiť občanov pre prípad staroby, invalidity a úmrtia živiteľa (starobný dôchodok, plný alebo čiastočný invalidný dôchodok, vdovský, vdovecký a sirotský dôchodok).

Podmienky získania nároku na dávky dôchodkového poistenia, spôsob stanovenia ich výšky a podmienky pre ich výplatu stanovuje hlavne zákon č. 155/1995 Sb. o dôchodkovom poistení, v znení neskorších predpisov, ktorý nadobudol účinnosť od 1.1.1996.

²² Gregorová, Z. Důchodové systémy. 1. vydání. Brno, 1998, s. 53.

²³ Bezděk, V. Penzijné systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (súčasný stav a potreba reforiem), ČNB, Praha 2000

3.1. Prvý-štátny pilier

Prvým pilierom je všeobecný dôchodkový systém, teda garantovaná penzia. Je povinný, priebežne financovaný, dávkovo definovaný, štátom garantovaný a zaisťovaný systém DB PAYG. Spravovaný je organizačnou zložkou štátu – ČSSZ – zriadenou MPSV. Funguje na rôznych územných úrovniach, na celoštátnej a na okresnej (okresné správy sociálneho zabezpečenia) a ich úlohou je výber poistného na sociálne zabezpečenie a príspevku na štátnu politiku zamestnanosti. V tomto smere je významný zákon č. 589/1992 Sb. o poistnom na sociálne zabezpečenie a príspevkoch na štátnu politiku zamestnanosti v platnom znení, ktorý určuje výšku vymeriavacieho základu, sadzby poistného a rieši aj ďalšie otázky dôležité pre penzijný systém.

Do prvého piliera sú zapojení takmer všetci pracovníci ako plátcovia odvodov sociálneho poistenia a väčšina dôchodcov ako príjemcov vyplácaných dôchodkov. Dávky poskytované z tohoto systému obyčajne nahrádzajú zárobok. Občania najskôr odvádzajú platby do štátneho rozpočtu formou odvodov (ide o stanovené percentá z vymeriavacieho základu) a v dôchodkovom veku sú im tieto prostriedky prerozdelené formou dôchodkov.

Zákon č. 589/1992 Sb. v platnom znení rozlišuje pojmy poplatník a plátcia. Prvý pojem znamená, že sa jedná o jednotlivca, z ktorého príjmu sa odvádza sociálne poistné. A plátcia je osoba, ktorá v skutočnosti odvod zaplatí. Tieto odvody plynú do štátneho rozpočtu a tvoria približne 40% príjmov štátneho rozpočtu.

Od roku 1996, kedy vstúpil v platnosť zákon o dôchodkovom poistení, je toto poistenie založené na týchto princípoch:

- štátny systém povinný pre všetky ekonomicky aktívne osoby (umožňuje aj dobrovoľnú účasť – pre SZČO)
- priebežné financovanie
- medzigeneračná solidarita

- dávkovo definovaný systém: konštrukcia výpočtu je dvojzložková (prvú zložku tvorí pevná základná výmera, ktorá je rovnaká pre všetky dôchodky: 1700 Kč od 1.1.2008 a druhá zložka, ktorú tvorí percentuálna výmera, ktorá je závislá na dĺžke doby poistenia a výške príjmov dosiahnutých v rozhodnom období pred priznaním dôchodku: najmenej 770 Kč mesačne). Výška percentuálnej výmery činí za každý rok poistenia do vzniku nároku na dôchodok 1,5 % výpočtového základu mesačne, po vzniku nároku na dôchodok sa zvyšuje každých 90 kalendárnych dní zárobkovej činnosti o 1,5 % výpočtového základu
- jednotný pre všetkých poistencov pri splnení rovnakých podmienok
- je dynamický (konštrukcia výpočtu sa prakticky každoročne upravuje vzhľadom na ekonomický vývoj).²⁴

Ešte v krátkosti spomenieme podmienky nároku na starobný dôchodok a stručnú charakteristiku systému:

Poistenec má nárok na obecný starobný dôchodok ak získal potrebnú dobu poistenia a dosiahol stanovený vek. Doba poistenia musí byť najmenej 25 rokov a potrebný vek pre vznik nároku na dôchodok alebo stačí 15 rokov a minimálne 65 rokov. Predčasne krátené dôchodky boli zrušené od 1.1.2007 a na trvalo krátený (podľa § 31 zákona o dôchodkovom poistení č.155/1995 Sb, v platnom znení) má poistenec nárok, ak získal dobu poistenia najmenej 25 rokov a do dosiahnutia dôchodkového veku mu chýbajú maximálne tri roky.²⁵

Podľa predpisov pred 1.1.1996 dôchodkový vek bol u mužov 60 rokov a u žien podľa počtu detí od 53 do 57 rokov. Od tohoto dátumu sa každý rok prirátavajú mužom dva kalendárne mesiace a ženám štyri. Toto zvyšovanie bude pokračovať až do 31.12.2012, kedy sa dôchodkový vek u mužov a žien, ktoré nevychovali žiadne dieťa zastaví na veku 63 rokov. U žien sa za každé vychované dieťa bude znižovať odchod do dôchodku o jeden rok, maximálne však o 4 roky. Táto reforma bola nevyhnutná, aby sa docielila požadovaná transformácia dôchodkov a aby sa zabránilo roztváraniu čepelí nožnic medzi výškou dôchodkov a miezd.

²⁴ Krebs, V. a kol.: Sociální politika, ASPI, tretie vydanie, 2005

²⁵ Zákon č.155/1995 Sb. o dôchodkovom poistení, v platnom znení

Zvyšovanie dôchodkov sa riadi v závislosti na raste maloobchodných cien a životných nákladov a v závislosti na raste miezd ekonomicky aktívnych osôb. Od roku 2003 sa dôchodky valorizujú pravidelne každý rok v januári. Pokiaľ by však inflácia bola nižšia ako 2%, tak sa valorizácia odkladá a ak by inflácia prekročila 10%, dochádza k valorizácií aj v mimoriadnom termíne, ktorý určuje vláda do 50 dní od zistenia tejto skutočnosti.

3.2. Druhý pilier

Tento pilier v ČR chýba, aj keď vo väčšine ostatných krajín funguje trojpilierový systém dôchodkového zabezpečenia. Druhý pilier je charakterizovaný ako pilier percentuálnych odvodov, ktoré spravuje štátom zriadená nezisková organizácia (na Slovensku je to Sociálna poisťovňa). Tento pilier najčastejšie prevádzkuje zamestnávateľský subjekt za účelom poskytovania starobných dôchodkov. Účasť v ňom môže byť dobrovoľná alebo povinná. O tomto pilieri sa však v rámci ČR uvažuje v predpokladaných koncepciách reformy systému hlavne preto, že diverzifikuje riziká.

3.3. Tretí pilier – penzijné pripoistenie

V ČR je to penzijné pripoistenie so štátnym príspevkom, ktoré sa niekedy v českej praxi označuje ako druhý pilier, ale podľa európskej terminológie ide o tretí pilier a druhý v ČR chýba. Toto pripoistenie je veľmi výhodná forma sporenia, podporovaná štátom a hmotneprávne je upravené v zákone č. 42/1994 Sb. o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom, v platnom znení.

Prebiehajúce zmeny dôchodkového systému môže penzijné pripoistenie zmierniť vďaka doplnkovým príjmom, ktoré si poistenec vytvára sám. Takto dochádza k eliminácii dôsledkov zvyšovania vekovej hranice odchodu do dôchodku a taktiež ponúka riešenia pri tzv. profesnej invalidite pomocou výsluhovej penzie.

Ide o dobrovoľný systém (závisí na každom jednotlivcovi, či sa rozhodne pre túto formu sporenia a môže zmluvu kedykoľvek vypovedať bez udania dôvodu; penzijný fond môže však zmluvu vypovedať, len ak účastník neplatil príspevky po dobu 6 mesiacov alebo zatajoval rozhodné skutočnosti pri uzatváraní zmluvy²⁶) a jeho účelom je tvorba zdrojov na doplnkový príjem k dôchodku zo základného povinného dôchodkového poistenia. Je súkromne prevádzkovaný (ale so štátnym dozorom, ktorý vykonáva Ministerstvo financií ČR) a financovaný fondovým spôsobom. Zriaďované sú neštátne penzijné fondy, ktorým povolenia vydáva MF po dohode s MPSV. Hodnota základného kapitálu musí byť 50 000 000 Kč a musí byť splatený pred podaním žiadosti o povolenie. Vzhľadom na vlastné úspory neexistuje solidarita medzi občanmi a každý je viac menej za seba.²⁷ Nezanedbateľný je význam penzijného pripoistenia pre celú spoločnosť, pretože penzijné fondy patria medzi jedny z najväčších investorov.

V ČR je založené na občianskom princípe, teda na vzťahu penzijného fondu a fyzickej osoby (nie je obligatórne spojené s výkonom zamestnania), v zahraničí existuje ešte zamestnanecký princíp, ktorý vytvára za svojich zamestnancov zamestnávateľ. Jedná sa o systém so štátnou podporou, ktorá závisí na výške poistného a od roku 2000 sa skladá zo štátnych príspevkov (maximálna štátna podpora je 150 Kč za mesiac, viz tabuľka č.3) a daňových úľav (účastníci môžu od základu dane odčítať platbu príspevku, ktorá sa rovná súčtu zaplatených príspevkov znížených o 6 000 Kč, maximálne je možné odčítať 12 000 Kč). Príspevky (ide o príspevkovo definovaný systém DC) a výnosy sa evidujú oddelene u každého jednotlivca na individuálnom účte, teda podobne ako je tomu u bankového účtu. Na štátnu podporu má právo každý účastník bez akejkoľvek diskriminácie. Podpora zvyšuje motiváciu k účasti na penzijnom pripoistení a taktiež zvyšuje možnosť kontroly štátom a z dlhodobého hľadiska umožňuje tento systém zmenšiť váhu prvého piliera na financovanie dôchodkov tak, že prenáša na občana zodpovednosť za svoju budúcnosť a znižuje počet občanov závislých výlučne na štátnom dôchodku.

²⁶ Zákon č. 42/1994 Sb., o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom, v platnom znení

²⁷ Krebs, V. a kol.: Sociálna politika, ASPI, tretie vydanie, 2005

3.4. Financovanie penzijného systému

Dnešné financovanie v podstate kombinuje dva spôsoby, a to financovanie zo štátneho rozpočtu a priebežné financovanie príspevkov určitých subjektov. V roku 1992 bol prijatý zákon č. 589/1992 Sb. o poistnom na sociálne zabezpečenie a príspevku na štátnu politiku zamestnanosti a podľa tohoto zákona v pôvodnom znení bolo poistné na dôchodkové poistenie príjmom štátneho rozpočtu, z toho vyplýva, že od roku 1993 je dôchodkový systém vo svojej základnej podobe financovaný prostredníctvom štátneho rozpočtu, aj keď príjmová stránka, určená na tento účel, je vytváraná z poistného plateného určitými subjektami.²⁸ Zmiený zákon stanovuje poplatníkov poistného, ktorých delíme na zamestnávateľov, zamestnancov a SZČO. Ďalej tento zákon určuje vymeriavací základ pre jednotlivých poplatníkov (u zamestnávateľa je to súčet všetkých vymeriavacích základov zamestnancov, u zamestnancov je minimálnym vymeriavacím základom minimálna mzda a u SZČO je to čiastka, ktorú si táto osoba určí, ale nesmie byť nižšia ako 50% z rozdielu medzi príjmami a výdavkami). Určuje tiež rozhodné obdobie, ktoré je pre zamestnanca a zamestnávateľa 1 kalendárny mesiac a pre SZČO je to kalendárny rok, ale táto osoba platí zálohy v priebehu roka. A výšku sadzieb poistného na dôchodkové poistenie, ktorá je pre zamestnancov 6,5 % (odvádza zamestnávateľ), pre zamestnávateľov 21,5% a pre SZČO 28% z vymeriavacieho základu.²⁹ Financovanie dôchodkov sa riadi tiež zákonom č. 218/2000 Sb. o rozpočtových pravidlách, v platnom znení, ktorý stanovuje, že prípadné prebytky dôchodkového poistenia sa vylučujú zo štátneho rozpočtu a prevádzajú sa na zvláštny účet štátnych finančných aktív pre dôchodkové poistenie. Tým pádom bude prebytok ďalej vedený zvlášť, avšak toto neplatí aj naopak, teda v prípade schodku dôchodkového poistenia, pretože ten stále zostane súčasťou štátneho rozpočtu.

Štátny dôchodkový pilier vypláca tieto dôchodky: starobný, invalidný, čiastočne invalidný, vdovský, vdovecký a sirotsky. Celkové výdaje činia približne 8,3% HDP. Príjmy a výdavky dôchodkového systému sa vyvíjajú v nepomere a smeruje táto situácia

²⁸ Gregorová, Z. Důchodové systémy. 1. vydanie. Brno, 1998, s. 97

²⁹ www.cssz.cz

k stavu, kedy by výdaje výrazne prevýšili príjmy. Odhaduje sa, v roku 2060 by výdavky tvorili asi až 17% HDP, ale príjmy by boli len na úrovni 7% HDP.³⁰ Takže aj kvôli týmto faktorom je nutné systém zmeniť a zabrániť situácii, ktorá by nastala, pokiaľ by ostal fungovať ten systém, ktorý funguje doteraz.

³⁰ www.mpsv.cz, http://www.mpsv.cz/files/clanky/2235/zaverecna_zprava.pdf, informácia čerpaná zo záverečnej správy Výkonného tímu (Bezdekova komisia), kde uvádzajú ako zdroj týchto informácií štúdie Prírodovedeckej fakulty UK

4. Dôchodková reforma v ČR, jej dôvody a návrhy riešenia

V dôsledku demografických zmien je nutné zamyslieť sa , či je lepší PAYG alebo fondový penzijný systém. Smer demografických zmien je v európskych krajinách podobný, ale najdôležitejšie faktory pre rozhodovanie, ako zvládnuť demografické zmeny, sú v každej krajine iné. Záleží na sile demografických zmien a na tom, s akým systémom začala krajina penzijné systémy vytvárať. V európskych krajinách prevažuje systém PAYG, ale v krajinách latinskej Ameriky dávajú prednosť fondovým systémom. V každej krajine prevažuje iná politická kultúra, na ktorú by mala reforma prihliadať.

Dlhší život a nízka plodnosť dramaticky menia pomer medzi osobami staršími ako 65 rokov a v produktívnom veku medzi 20 – 64 rokmi. Pre štáty, ktoré ponechávajú PAYG penzijný systém, je úprava tohoto systému nevyhnutná. Medzi spôsoby reformy patria: vyššie dane alebo príspevky do penzijného systému, nižší pomer dôchodkových dávok k priemernej mzde alebo zvýšenie veku odchodu do dôchodku.

Nie je však pravda, že fondový systém by pri úplnom opustení PAYG systému poskytol kompletne vyriešenie demografických zmien. Najväčší problém sa vyskytne pri prechode z priebežne financovaného systému na fondový, kedy je problém s penzistami, ktorí patria do starého systému (nemá kto poskytnúť finančné prostriedky do systému na výplatu ich dôchodkov, pokiaľ by sa priebežné financovanie zrušilo).

4.1. Dôvody dôchodkovej reformy

Hlavným dôvodom dôchodkovej reformy je určite demografický vývoj obyvateľstva, ktorý sa negatívnym spôsobom podieľa na výdajovej stránke štátneho rozpočtu, z ktorého sú dôchodky vyplácané. Dôchodkový systém je z demografického pohľadu ohrozený jednak nízkou pôrodnosťou a jednak zvýšením priemernej dĺžky života. Keď by sme však uvažovali o tom, že by sa zvýšila len primeraná dĺžka života a pôrodnosť by ostala

zachovaná, tak by bolo možné situáciu, kde nastáva nerovnováha PAYG systému, obnoviť tak, že by sa len posunula veková hranica odchodu do dôchodku. Avšak v ČR aj v celej Európe je to komplikované práve nízkou pôrodnosťou, a tak krajiny musia pristúpiť k reformám systémov. Niektoré štáty už učinili príslušné kroky, niektoré už dokonca menia prvotné reformné opatrenia, lebo sa ukázali buď nedostačujúce alebo neúčinné a v ČR sa tieto reformné kroky ešte len chystajú a prvých väčších rozhodnutí sme sa dočkali teraz na konci júna 2008.

4.1.1. Demografický vývoj obyvateľstva v Českej republike

V priebehu niekoľkých pár rokov dochádza k výrazným zmenám v populačnom vývoji obyvateľstva v rámci celej Európy. Z mnohých zdrojov sa dozvedáme informácie o tom, že Európa starne a táto situácia sa podľa predbežných odhadov alebo vedeckých prognóz nezmení ani v najbližších desaťročiach.

Plodnosť a miera imigrácie stanovuje silu demografických zmien na penzijné systémy. Mimo to reformné kroky závisia aj od prostredia, kde sa tento problém vyskytol. Rozdiely môžeme vnímať aj v štedrosti systému, kedy niektoré krajiny usilujú o vytesnenie chudoby v dôchodkoch pomocou jednotnej dávky a iné usilujú o relatívnu spravodlivosť systému a poskytujú dávky, ktoré sú odvodené od zárobku. Z tohoto je zrejmy problém, ako je možné spojiť spravodlivý a finančne udržateľný systém. Toto je aj najväčší problém Českej republiky.

Financovanie piliera dôchodkového poistenia, na ktorom je systém v ČR závislý, je v rozhodujúcej miere ovplyvnené pomerom počtu dôchodcov a plátcov príspevkov. Tento pomer je určený vekovým zložením obyvateľstva, ktoré je poznamenané už zmienou starnutím populácie. V tabuľke č.5 vidíme príjmy a výdaje dôchodkového poistenia do r. 2005. Môžeme si všimnúť stále sa zvyšujúce výdaje, i keď od roku 2004 môžeme badať zmenu v konečnom výsledku rovnice príjmy mínus výdaje, kedy sa dostala zo zápornej hodnoty do kladnej, teda tento systém vykazuje určitý prebytok (spôsobené novelou č. 425/2003 Sb. zákona č.155/1995 Sb. o dôchodkovom poistení,

táto novela nadobudla účinnosti 1.1.2004 a šlo o najvýznamnejšiu zmenu od roku 1995). Avšak môžeme konštatovať, že ešte stále nenastúpili do dôchodku najsilnejšie ročníky.

Relatívny podiel najstaršej generácie v deväťdesiatych rokoch mierne vzrastal a nebolo tomu inak ani po roku 2000. V tabuľke č. 6 môžeme presnejšie tento vývoj sledovať. V roku 2000 absolútny počet starších osôb mierne klesal, pretože ešte nenastúpili spomínané najsilnejšie generácie. Taktiež je viditeľný trvalý pokles indexu ekonomického zaťaženia, čo by mohlo vyzerat' pozitívne, ale index veku rapídne stúpa. Klesajúci index ekonomického zaťaženia môžeme vysvetliť tak, že ekonomicky aktívna osoba živí omnoho menej detí. Je to ovplyvnené nízkou pôrodnosťou a index veku je ovplyvnený hlavne predlžujúcou sa strednou dĺžkou života.

V ČR plodnosť od deväťdesiatych rokov neustále klesá, najväčší prepád nastal v roku 2000 (viz tabuľka č.8). Od roku 2001 plodnosť pomaly rastie a v roku 2005 prekročila počet 100 000 narodených detí (viz tabuľka č.7). Aby sa zaistila dlhodobá početná reprodukcia populácie, musela by dosiahnuť úhrnej plodnosti 2,1. Od tohoto čísla je ČR podstatne vzdialená, ale nie je to problém len ČR, s týmto problémom sa stýkajú aj ostatné európske krajiny.

Stredná dĺžka života sa v období 1990-2005 u mužov predĺžila o 5,3 roku a u žien o 3,7 roku (viz tabuľka č.8). Taktiež sa zvyšuje aj očakávaná doba dožitia po dosiahnutí dôchodkového veku (predpokladáme dôchodkový vek 65 rokov), kde sa u mužov zvýšil o 2,8 rokov a u žien o 2,4 roku. To má za následok dlhšiu dobu vyplácania dôchodkov.

Doteraz boli zdrojom ekonomického rastu silné ročníky, ktoré vznikali v dôsledku populačnej explózie po vojne, v 60. a 70. rokoch (viz grafy č.1,2,3). Prvý povojnový silný ročník už čoskoro vstúpi do dôchodkového veku, preto je nutné dôchodkovú reformu uskutočniť čo najskôr. V tabuľke č.6 vidíme priebeh šedého zaťaženia, teda vývoj indexu závislosti starých občanov. Zatiaľ čo v roku 1990 bol tento index okolo 19 (tzn. že na 100 ekonomicky aktívnych občanov pripadlo 19 penzistov), teraz sa tento

pomer pohybuje okolo 22. Taktiež rastie počet obyvateľov nad 80 rokov, čo prináša okrem iného, zaťaženie i na zdravotný systém.

V krátkosti ešte spomenieme migráciu obyvateľstva, ktorá ma taktiež určitý vplyv na vývoj dôchodkového systému, pretože migrácia ktorú môžeme pozorovať v tabuľke č. 7, by mohla ovplyvniť problémy systému PAYG, pokiaľ by nenastúpil silný povojnový ročník do dôchodku. Najvyšší migračný prírastok zažila ČR v roku 2005, ktorý tiež dostaneme výpočtom (imigranti mínus emigranti, teda 60,3 tisíc mínus 24,1 tisíc). Celkový počet by bol určite vyšší, pretože skutočný počet emigrantov je vyšší, ale ponechali si v ČR trvalé bydlisko, a preto ich nemôžeme započítať. Od roku 2003 (podľa tabuľky č.5) sa migračným saldom vyrovnáva prirodzený prírastok a celkový prírastok sa stáva kladným.

4.1.2. Následky poklesu pôrodnosti a zvyšovania priemernej vekovej hranice života

Ďalší vývoj českej populácie je možné skúmať len na základe demografických prognóz. V nasledujúcich riadkoch budeme vychádzať z demografickej prognózy s časovým horizontom do roku 2065 vypracovanou PĚFUK³¹, ktorá sa oproti prognóze ČSÚ posúva o 15 rokov, a tak umožňuje lepšie posúdiť vplyv na dôchodkové poistenie.

Z výsledkov tejto demografickej prognózy vyplýva (viz tabuľka č.9 a 10), že v nasledujúcich 60 rokoch dôjde k významným zmenám v demografickej štruktúre populácie na území ČR. Tieto zmeny budú spôsobené pokračujúcim starnutím populácie, ktorých príčinou je klesajúca úmrtnosť a nízka pôrodnosť. Na základe tabuľky č.9 sme si vytvorili graf č.4, ktorý nám ukazuje ako sa zmení pomer ekonomických populácií v pomere k veľkosti celkovej populácie v danom roku. Zelená krivka vyjadruje to, že sa produktívna populácia znižuje zo 64,3% celej populácie v roku 2003 na 50,1 % v roku 2060. Červená krivka označuje poproduktívnu populáciu, ktorá

³¹ BURCIN, B. – KUČERA, T.: Perspektivy populačního vývoje České republiky na období 2003-2065, 2002. http://www.reformaduchodu.cz/page_2_3_prognosa.html

sa naopak zvyšuje zo 14% v roku 2003 na 31,1% v roku 2060. A modrá krivka ukazuje ako sa predproduktívna populácia znižuje z 21,8 % v roku 2003 na 18,8% v roku 2060. Zobrazené krivky demonštrujú ohrozenie systému z dvoch strán. Jednak sa predlžuje stredná dĺžka života, spôsobená poklesom úmrtnosti vo vyššom veku, čo povedie k rastu priemernej doby poberania dôchodku a tým i k rastu nákladov na jedného dôchodcu a celkových nákladov na dôchodky. A druhý faktor – nízka pôrodnosť – povedie k poklesu počtu zamestnaných osôb a tým i príjmov systému.

Predpokladaný celkový počet obyvateľov (viz tabuľka č.9) by mal rásť až do roku 2025, kedy bude asi o 1,5% vyšší ako v roku 2005. Od toho roku by mal nastať prudký pokles obyvateľov a v roku 2060 by táto hodnota dosiahla asi len 96% dnešnej populácie. Tento pokles však nebude rovnomerný vo všetkých vekových skupinách. Počet osôb v skupine do 19 rokov poklesne zhruba o 17 % pri porovnaní so stavom z roku 2003, naopak počet poproduktívnych osôb sa zvýši približne na dvojnásobok. Najhoršie na tom zostane skupina ekonomicky aktívnych, ktorá sa v nasledujúcich 60 rokoch zníži asi o 25%. Tieto prognózy (viz tabuľka č.10) nijak výrazne nepredpokladajú väčší nárast migrácie, ktorá, ako sme uviedli vyššie, je schopná ovplyvniť demografické podmienky, teda nijak výrazne nezlepší nepriaznivý demografický vývoj.

4.1.3. Hypotetický vývoj pri situácii bez zmeny dôchodkového systému

Z vyššie uvedenej analýzy demografického vývoja vyplýva, že pokiaľ by sa populácia ďalej nemenila a zostala by rovnaká ako v súčasnosti, neboli by prevratné reformy nutné. Ale vzhľadom na skutočnosť, že sa v priebehu nasledujúcich 60 rokov populácia podstatne zmení, tak by bol súčasný systém neúnosný. Hlavne, keď si všimneme v tabuľke č.9, že v roku 2060 pripadne na 100 ekonomicky činných obyvateľov 62 penzistov (ide o index závislosti starých občanov). To by teda znamenalo, že by jednotlivci neodvážali súčasných 28% na dôchodkové poistenie ale až 79,8%. A takto by sa vytratila akákoľvek motivácia pracovať.

V. Bezděk³² zostrojil tri možné scenáre - optimistický, pesimistický a základný – o vývoji implicitného dlhu štátneho penzijného systému v závislosti na miere ekonomického rastu a vývoji nezamestnanosti. Základný scenár predpokladá po roku 2002 priemerný ekonomický rast po celé sledované obdobie vo výške 3,5% ročne a nezamestnanosť 10%. Optimistický (pesimistický) variant pracuje s hodnotami: 5% (2%) ekonomický rast a 8% (12%) nezamestnanosť. Kalkulácia implicitného dlhu sa zakladá na predpoklade fixnej príspevkovej sadzby z hrubých miezd, reálneho rastu miezd na úrovni dvoch tretín rastu produktivity práce a 3% reálnej úrokovej miery štátnych oligácií.

V prípade základného scenára by deficit v roku 2010 dosiahol -1,6% HDP, vo vzdialenejšej budúcnosti by sa situácia vyvíjala nasledovne: 2020: -3,5%, 2050: -7,3% a 2070: -5,3% HDP. Postupne by došlo k akumulácii deficitov a celkové zadĺženie by v prípade základného scenára prekročilo hranicu 100% HDP v roku 2035 s očakávanými dôchodkami. Druhý faktor – nízka pôrodnosť – povedie k poklesu počtu zamestnaných osôb a tým i príjmov systému. hodnotou 308% HDP v roku 2071. Priemerný nárast implicitného dlhu v období 2007 – 2067 bude 5,6% ročne. Dokonca ani optimistický scenár nesľubuje priaznivé vyhliadky do budúcnosti: 100% hranica zadĺženia systému bude prekonaná v roku 2043, rok 2071 prinesie dlh viac než 162% HDP a implicitný dlh porastie rýchlosťou 4,7% ročne.

V prípade ekonomického vývoja podľa pesimistického scenára možno očakávať ešte razantnejší nárast dlhov systému: 100% HDP dosiahne dlh v roku 2029, v roku 2071 to už bude približne 612% HDP. Tieto čísla sú obzvlášť hrozivé pri pohľade na bilanciu dôchodkového systému za obdobie 1993-2000, ktorá činí 25 mld. Kč, čo sa rovná približne 12,5% HDP v roku 2000. Priemerný rast implicitného dlhu za sledované obdobie (2007-2071) činí 6,7% ročne.

Nemožno však zabúdať, že vývoj podľa spomínaných 3 scenárov bral do úvahy len rast ekonomiky a nezamestnanosť a predpokladal ostatné parametre za nemenné. Výšku

³² O Vladimírovi Bezděkovi ešte budeme písať v kapitole 4.2

kumulovaného dlhu ovplyvňujú viaceré ekonomické veličiny, ako napríklad miera inflácie, tempo rastu reálnych miezd a reálne úrokové miery vládnych obligácií. Avšak ani tie najoptimistickejšie dlhodobé predpovede zmien tých ukazovateľov nestačia na to, aby systém dokázal vyrovnať hospodáriť.

Ak má penzijný systém v budúcnosti plniť svoju základnú funkciu - t.j. poskytovať prijateľnú úroveň finančného zabezpečenia v starobe - a zároveň sa vyhnúť vytváraniu neudržateľnej finančnej nerovnováhy, musí dôjsť ku komplexnej reforme systému.³³ Parametrické úpravy (viz tabuľka č.11) neriešia český penzijný systém úplne, dokážu len oddialiť a zmierniť niektoré problémy.

4.2. Návrhy riešenia dôchodkovej reformy

Neudržateľnosť súčasného dôchodkového systému do budúcnosti si uvedomujú všetky štáty EÚ. V ČR je problém vysokej solidarity a vysokej zodpovednosti štátu za jednotlivca. Štát by mal preto presunúť zodpovednosť zo štátu na jednotlivca, ktorý si musí zvyknúť šetriť na svoj dôchodok sám. Najväčší problém je v tom, že aj naďalej je potrebné vyplácať dôchodky starým poistencom. Nie je možné, aby si nový poistenec platil sám na seba a ešte na dôchodok zo starého systému. Toto je dôvod, prečo nie je možné prejsť celkom na fondový spôsob sporenia. V ČR je bohužiaľ kultúra taká, že ľudia sa spoliehajú viac na štát ako na seba. Preto je dôležité, aby štát motivoval občanov tak, aby chceli pracovať a boli zodpovední za svoj ďalší životný priebeh.

4.2.1. Návrhy predložené Bezděkovou komisiou (Bezděkova správa); riešenia navrhované politickými stranami

V apríli roku 2004 inštitucionalizovaný „Tím expertov“ (politicko-expertný tím), ktorý na prelome mája a júna 2004 navrhol organizačné a procedurálne zaistenie prípravy

³³ BEZDĚK, V.: Penzijné systémy obecne i v kontexte českej ekonomiky (súčasný stav a potreba reforiem), ČNB, Praha 2005, str. 81

podkladov pre rozhodnutie o dôchodkovej reforme.³⁴ Tento výkonný tím sa nazýva aj Bezděkova skupina, podľa mena koordinátora Vladimíra Bezděka, ktorý si vybral svojich spolupracovníkov, aby vykonali odbornú analýzu jednotlivých zadaných variant dôchodkovej reformy. Išlo o nezávislé zoskupenie, ktoré tvorili experti na dôchodkové zabezpečenie (osoby z MPSV, MF ČR a centrálnej banky) a delegáti zúčastnených politických strán. Táto komisia zahájila svoje odborné práce v októbri 2004, po vládnom uznesení a svoje návrhy a zhodnotenia predložili jednak vláde ale aj verejnosti vo forme záverečnej správy koncom mája 2005 (v grafe č.5 vidíme komunikačné toky v procese prípravy). Na základe tejto správy stručne zhrnieme zistenia v náväznosti na politické strany. Viac menej sa líšia podľa toho, či sa jedná o ľavicovú alebo pravicovú politickú stranu. Pravicové strany uprednostňujú zodpovednosť ľudí prostredníctvom dobrovoľných a povinných úspor a ľavicové naopak, zodpovednosť za zaistenie dôstojného dôchodku prenechávajú prevažne štátu. Tieto varianty počítajú s počiatkom reformy v roku 2007.

Varianta ČSSD –NDC systém

Po mnohoročnej diskusii a ostrých politických sporoch o tom ako zmeniť hlboko zadĺžený a príliš solidárny systém, ktorý navyše odrádza od práce, sa objavilo riešenie – švédsky dôchodkový systém založený na virtuálnych osobných účtoch („notional defined contribution“- NDC). Tento návrh, podporovaný hlavne sociálnymi demokratmi (ČSSD). Pre ľudí poberajúcich penziu by sa nič zásadné nezmenilo, pretože tento prechod na nový systém podľa Svetovej banky, ktorá tento model odporúča, zaberie približne 20 rokov.

Tento systém je garantovaný výškou minimálnych dôchodkov, čo tvorí 1,2 násobok životného minima do roku 2040 a potom 1,1 násobok. Veková hranica odchodu do dôchodku sa postupne zvýši na 65 rokov u mužov aj žien a u žien sa zníži podľa počtu vychovaných detí. Takto by došlo k zvýšeniu počtu plátcov, čo by zaistilo vyšší príjem penzijného systému a zároveň by došlo k zníženiu počtu dôchodcov, čo by zasa znamenalo nižšie výdaje na dôchodky. Zvýši sa i príspevková sadzba na 29,6% hrubej

³⁴ Správa k návrhu Zákona o štátnom rozpočte Českej republiky na r. 2005, zdroj informácie: web MF ČR

mzdy a do dôchodového systému sa po novom dostane aj príspevok na štátnu politiku zamestnanosti. Čo sa týka valorizácie, tá bude podľa inflácie a polovica rastu priemernej reálnej mzdy. Od roku 2010 sa do celkového dôchodku započíta 3,3 % za každý rok váhy NDC systému a po roku 2040 sa započítava NDC úplne. Dôchodok je vypočítaný ako doživotná annuita podľa tzv.unisex úmrtnostných tabuliek.

Postupný prechod na NDC eliminuje nárast výdajov. V polovičke transformácie výdaje dosiahnu 10,2% HDP a výdaje ďalej klesajú až na 8,1% v roku 2100. Táto eliminácia výdajov ide na úkor náhradového pomeru, ktorý klesá z 42% na 27% na konci storočia.

Variantu KDU-ČSL – čiastočne dobrovoľné vyviazanie (opt-out)

Základný princíp reformy dôchodkového systému podľa KDU – ČSL spočíva vo viac zdrojovom financovaní a umožnení občanom dobrovoľne vystúpiť zo štátneho penzijného systému. Začiatok reformy sa predpokladá v roku 2007. Zákonný vek podľa súčasnej právnej úpravy dosiahne v roku 2013 63 rokov pre mužov a bezdetné ženy a podľa návrhu „lidovcov“ má dôjsť po tomto dátume k ďalšiemu zvyšovaniu dôchodkového veku o 4 mesiace za rok až do dosiahnutia 65 rokov v roku 2019.

Systém opt-out je založený na upravenom štátnom pilieri s možnosťou prevedenia časti prostriedkov zo štátneho systému na vlastný kapitálový účet. Čiastočné vyviazanie z tohoto systému je možné vo veku pod 50 rokov v okamihu spustenia reformy (tzv.transitívna generácia). V tomto návrhu príspevková sadzba ostáva rovnaká, teda 28% a delí sa na 20% pre starobné dôchodky a zvyšok na nestarobné dôchodky. Tí, ktorí novo vstúpia na trh práce si môžu znížiť poistné až o 8% a to tak, že 12% ide do štátneho piliera, 8% na nestarobné dôchodky a 8% do fondového piliera. Vyviazaní občania by odvádzali 30%, teda o 2 % navyše, ktoré by išli do fondového piliera. Tretí pilier má mať podobu penzijného prípoistenia so štátnym príspevkom, súkromného životného poistenia, prípadne iných finančných produktov, na dobrovoľnom základe. V oblasti nestarobného poistenia sa predbežne neuvažuje o žiadnych zmenách.

Valorizácia je určovaná cenami a z príjmov nad trojnásobok priemernej mzdy sa neodvádza poistné v štátnom pilieri. Okrem tohoto sú tu vybrané skupiny osôb, ktoré majú zníženú sadzbu do štátneho piliera (presluhujúci penzisti, rodičia detí do určitého

veku, atd.). Dôchodky sa vyplácajú v doživotnej anuite a sú kombináciou štátneho a fondového príspevku podľa doby účasti v starom a novom systéme. Môžeme dovodiť, že štátny pilier posilňuje redistribúciu a fondový zas ekvivalenciu pre vyviazaných. Tento návrh je v mnohých smeroch podobný slovenskej penzijnej reforme.

Saldo štátneho piliera bude v tomto návrhu vyrovnané, výdaje neprekročia 8% HDP. Príjmy však budú pozvoľna klesať, kvôli rôznym zvýhodneniam. Náhradový pomer by klesal pre nevyviazaných občanov zo 41,9% hrubej mzdy na 26,3%, pre vyviazaných členov na 32,8%.

Variantá KSČM – parametrická optimalizácia dôchodkového systému

Podľa KSČM má byť dôchodok prostriedkom štátu, ktorý ľuďom umožňuje dôstojne prežiť starobu, preto je nutné zachovať princíp solidarity. Zároveň komunisti odmietajú argumenty o neudržateľnosti súčasného systému, naopak tvrdia, že je na 10 rokov stabilizovaný. KSČM kladie dôraz na prvý pilier, ktorý by mal zabezpečiť človeka aj bez doplnkových pilierov tak, aby v starobe neupadol do chudoby. Ďalej „komunisti“ uznávajú nutnosť parametrických zásahov do systému, avšak na princípe solidarity. Cestu k dôchodkovej reforme vidia v riešení vysokej nezamestnanosti, pretože kvôli nej ubúda ľudí prispievajúcich do systému a v možnosti štátnych intervencií k zvráteniu demografického trendu.³⁵

V tejto variante je zachovaný štátny PAYG DB pilier s parametrickými zmenami. Od roku 2030 navrhujú dôchodkový vek 65 rokov u mužov i žien bez ohľadu na počet vychovaných detí. Táto varianta sa zameriava na zvyšovanie príjmov, sú zvyšované pre rok 2007 o výšku zrušených príspevkov na penzijné pripoistenie a od roku 2012 je prevedený príspevok na štátnu politiku zamestnanosti, a tak sa príspevok zvyšuje na 29,6%. Od roku 2015 je pre SZČO zavedená minimálna platba na sociálne zabezpečenie z priemernej mzdy a od roku 2020 sa do dôchodkového systému prevedie 10% spotrebných daní. Od roku 2040 sa ešte zvyšuje poisťná sadzba na 32,6% a od roku 2060 na 33,5%.

³⁵ Zdroj informácie článok: Penzijný systém nie je v krizi, tvrdí KSČM.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3043>

Pri tomto návrhu výdaje dlhodobu rastú až na 12% HDP. Zvyšovanie dôchodkových príjmov sa deje na úkor iných častí štátneho rozpočtu. Náhradový pomer najskôr klesá a potom opäť rastie na 41%. V tomto systéme by existovala vysoká redistribúcia príjmová a taktiež redistribúcia od mužov k ženám.

Varianta ODS – rovný dôchodok

Hlavným motívom dôchodkovej reformy podľa Občanskej demokratickej strany, pripravenej už v roku 1997, je kombinácia princípu solidarity, o ktorú sa postará štát a vlastných zásluh. To by v praxi malo znamenať prenesenie zodpovednosti na človeka, nakoľko si dokáže prilepiť k minimálnemu, štátom garantovanému dôchodku. Spôsob ako dosiahnuť tento stav vidia občiansky demokrati v radikálnej zmene dôchodkového systému - v kombinácii dvoch pilierov: prvého štátneho (solidárneho) a druhého súkromného (individuálneho) piliera.

Rovný dôchodok je tu zaisťovaný priebežným štátnym pilierom vo výške 20% priemernej mzdy pre všetkých. Poistná sadzba sa znižuje na 20%, kde 12 % ide na starobné dôchodky a 8% na nestarobné. V návrhu je vyjdený postupný prechod na rovné dôchodky. Pre ročníky 1945 a menej sa dôchodok vypláca podľa súčasných pravidiel PAYG DB systému, pre ročníky 1946-1974 je dôchodok vypočítaný kombinovane podľa váženého priemeru dôchodku, ktorý sa vypočíta podľa súčasných pravidiel a rovného dôchodku a jeho váha rastie lineárne od nuly až po 100% smerom k ročníku 1975. Valorizácia je stanovená podľa cien u PAYG systému a podľa miezd u rovného dôchodku. I tu sa uvažuje o zvyšovaní vekovej hranice, a to podľa doterajších pravidiel, od 30. rokov najskôr o dva mesiace ročne a potom o mesiac ročne. Takto je možné, že by v roku 2100 dosiahol tento vek závažnú výšku 71 rokov.

Čo sa týka výdajov, pri tomto návrhu klesajú na 6% HDP v roku 2030. Náhradový pomer taktiež klesá, až na 20%. Príjmy v roku zavedenia 2007 rýchlo klesnú, ale potom sa ustália na 6% HDP. Preto je výhodné odísť do dôchodku v stanovenom veku, pretože tu neexistuje motivácia na zotrvanie v pracovnom pomere, lebo dôchodok sa aj tak nezvyšuje.

Varianta US-DEU – kombinovaný systém

Podľa predstáv Unie svobody by mal hlavnú úlohu naďalej hrať PAYG pilier, ktorý však navrhuje podstatným spôsobom zmeniť, a to zvýšením ekvivalencie súčasného systému v kombinácii so zmenami parametrov.³⁶ Teda do roku 2019 zvýšiť odchod do dôchodku pre mužov a bezdetné ženy na 65 rokov. Obmedziť počet odchodov do predčasného dôchodku pomocou zvýšenia sankcie za predčasný odchod, a taktiež obmedziť rozsah náhradných dôb. Zároveň predĺžiť povinnú dĺžku účasti na poistení zo súčasných 25 rokov až na 35 – 40 rokov. Poistnú sadzbu stanovuje na úrovni 28%, ale s maximálnym vymeriavacím základom na úrovni trojnásobku priemernej hrubej mzdy (platí pre celé sociálne poistenie).

Zároveň sa plánuje znížiť náhradový pomer postupne z približne 40% v roku 2009 na 30% u novopriznaných dôchodkov tak, aby v roku 2030 dosahoval cca 30%. Tento stav má byť dosiahnutý pomocou zmeny indexácie ročných vymeriavacích základov. Tieto opatrenia sú nutnou podmienkou plánovaného zavedenia NDC systému, ktorý by mal byť spustený v roku 2010, s prechodným obdobím 19 rokov.

V prípade US-DEU návrh reformy počíta aj s druhým, dobrovoľným kapitalizačným pilierom, do ktorého bude umožnené previesť 3% z vymeriavacieho základu poistenca, avšak to len za podmienky, že poistenec dodá vlastných 6 % zo svojich úspor. Celková príspevková sadzba občanov, ktorí sa rozhodnú dobrovoľne čiastočne vystúpiť zo štátneho priebežného piliera, bude teda až 34%.

Tretí pilier navrhujú unionisti zmeniť zavedením úhrnného limitu pre odpočet od základu dane na úrovni 12% vymeriavacieho základu poistenca s horným limitom vo výške dvojnásobku priemernej mzdy.

Všeobecne možno povedať, že návrh Unie svobody predstavuje realistickejšiu alternatívu oproti plánom ČSSD, pretože umožňuje popri (NDC) priebežnom systéme budovanie kapitalizačného piliera, ktorý je imúnny voči demografickým trendom. Kameň úrazu v prípade tejto koncepcie spočíva v dobrovoľnosti účasti a nízkej príspevkovej sadzbe (len 2 - 3%). Takto nastavený systém nedokáže plne využívať

³⁶Zdroj informácií článok: ZIKA, M.: Unia svobody chce kombinovaný systém.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3030>

výhody fondového systému: akumulácia kapitálu bude pomalšia a efekt na vyplácané dôchodky nižší.³⁷

4.2.2. Závery pre dôchodkový systém

Môžeme napísať, že ani jedna z vyššie uvedených variant nie je celkom optimálna, pretože každá strana sleduje viac svoj záujem a presvedčenie, než by sa snížila nájsť čo najlepšie riešenie pre vyváženie dvoch cieľov, a to finančnú a sociálnu udržateľnosť.

Na grafoch č. 6 a 7 máme zrovnané predchádzajúce varianty podľa výdajov a náhradového pomeru. Podľa grafu vidíme, že varianta KSČM je absolútne finančne neudržateľná, takže vôbec nezmiernila negatívne aspekty demografického vývoja na výdaje dôchodkového systému. Naopak varianta ODS je veľmi dobre finančne udržateľná, ale na druhej strane ako je patrné z druhého grafu, je sociálne udržateľná len vtedy, ak by občania neboli nijak motivovaný šetriť si na vlastný dôchodok.

Podľa radikálnosti návrhov penzijnej reformy je možné zoradiť politické strany do určitého rebríčka, ktorý (nie prekvapujúco) korešponduje s ich postavením v politickom spektre. Prvé miesto patrí jednoznačne komunistom, ktorí si neželajú takmer žiadne zmeny a vidia priestor skôr v zvyšovaní zamestnanosti. Prekročiť zavedenie kapitalizačného piliera sa neodvážila ani ČSSD. Opiera sa skôr o zmeny v pôvodnom systéme a snaží sa zachovať dlhodobu neudržateľné priebežné financovanie dôchodkov. Predstavy sociálnych demokratov o NDC systéme sú z dôvodu nedostatku zdrojov nerealizovateľné – zdrojov do systému bude prúdiť čoraz menej a dôchodcov bude pribúdať. Unie svobody operuje s už o niečo smelšími plánmi. Okrem parametrických zmien a zavedenia NDC v priebežnom piliere, predostiera koncept kapitalizačného piliera. V tomto prípade mu však dobrovoľná účasť a nízke odvody nedávajú šancu výraznejšie zasiahnuť do boja o udržateľnosť systému. O krok ďalej v tomto smere zachádza KDU – ČSL svojím návrhom, ktorý počíta s rozdelením odvodov medzi štátny a súkromný pilier v pomere 20/8 %. Zo všetkých alternatív sa najviac približuje reforme

³⁷Zdroj informácií článok ZIKA, M.: Reforma penzií podľa US: viac nôh, ale jedna zakrpatená.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3032>

realizovanej na Slovensku, kde došlo k rozdeleniu odvodov v pomere 19,75/9 %. Azda najradikálnejšiu alternatívu predstavuje návrh ODS ktorý počíta len s minimálnym rovnakým dôchodkom pre všetkých a presadzuje spomedzi ostatných návrhov najväčší posun od starajúceho sa štátu k individuálnej zodpovednosti. Spoločné pre všetky návrhy sú parametrické zmeny pôvodného systému.

Nájsť ten najsprávnejší model reformy nie je najjednoduchšie, pretože z pohľadu ekonómov sú najdôležitejšie makroekonomické a mikroekonomické ukazatele, politické strany sledujú návrhmi čiastočne aj zachovanie prípadne navýšenie priazne voličstva a pokiaľ by sme sa opýtali rádových občanov, tak tých zaujíma predovšetkým výška dôchodkov, ktoré dostanú vyplatené a záruka, že im budú vyplácané počas celého dôchodcovského obdobia. Občania rovnako nie sú ani nadšený zvyšovaním hranice veku odchodu do dôchodku, pretože len málokto si uvedomia neskoršie dopady súčasného systému na neskoršie generácie, respektíve ich potomkov.

Pokiaľ budeme vychádzať z toho, že štát by nemal ponechať občanov len svojej odpovednosti, vychádza nám, že by im mal zaistiť aspoň minimálny príjem. Vo verejnej mienke prevláda názor, že si občania nedokážu predstaviť odchod do dôchodku až v 65 rokoch. Ale aj napriek tomuto názoru sa vzhľadom na demografický vývoj, ČR tejto zmene nevyhne. Avšak Česká republika by sa mohla viac podieľať na motivácii prispievať do pilierov penzijného pripoistenia. Hlavne treba zapojiť nových účastníkov do penzijného pripoistenia, zvýšiť povedomie o tejto možnosti, že je ekvivalentom doživotných dôchodkových dávok.

Podľa môjho názoru by bolo prijateľné riešenie situácie, keby občania mohli rozhodnúť aspoň o polovici príspevkovej sadzby, teda jednu polovicu by dali do štátneho piliera a o druhej by mali možnosť rozhodnúť či ju dajú do tohoto štátneho piliera, alebo ju dajú do fondov penzijného pripoistenia. Takto by sa pravdepodobne na začiatku zvýšili výdaje štátu, ale v dôchodovom veku by potom ušetril na dávkach. Určite je vhodné, aby sa aj ďalší pilier – na báze dobrovoľnosti objavil v ČR súčasne s dvoma predošlými a mohol

tak zaistiť vyššiu životnú úroveň občanov, ktorí by mohli byť motivovaní k takému sporeniu, napríklad možnosťou zdediť túto nasporenú čiastku.

4.2.3. Programové vyhlásenie vlády v súvislosti s dôchodkovou reformou

Programové vyhlásenie zverejnila dňa 29.9.2006 strana ODS, ktorá sa stala víťazkou volieb v roku 2006, ktoré nakrátko utlmili debaty o dôchodkovej reforme. V tomto prehlásení si vláda stanoví ako hlavnú prioritu v oblasti reformy dôchodkov a sociálnych systémov, práve zahájenie dôchodkovej reformy, ktorá bude vychádzať zo širokej zhody demokratických politických síl a zaistiť dlhodobú finančnú stabilitu celého dôchodkového systému.³⁸ Chce zachovať medzigeneračnú solidaritu a zvýšiť individuálnu zodpovednosť. Reformu rozdeľuje na 3 etapy:

- V prvej budú prebiehať len parametrické zmeny priebežného systému, zvyšovanie veku odchodu do dôchodku, atď.
- Druhá bude spočívať v oddelení majetku akcionárov a klientov u systémov dobrovoľného dôchodkového pripoistenia, zvyšovaní motivácie k vyšším príspevkom, atď.
- A v poslednej tretej etape by sa mohol prípadne otvoriť ďalší dobrovoľný sporiaci pilier na možnosti opt-out.

Podrobnejšie sa budeme venovať etapám dôchodkovej reformy v nasledujúcej časti.

4.2.4. Navrhované etapy dôchodkovej reformy v súčasnosti

Ako sme už spomenuli vyššie, tieto etapy boli vytýčené programovým vyhlásením novovzniknutej vlády v roku 2006. Predpokladá sa, že práve v tomto volebnom období sa začne radikálnejšie meniť dôchodkový systém v ČR, aby sa odstránili už niektoré následky horších rozhodnutí z minulých volebných období a aby sa predišlo ďalším nepriaznivým vplyvom demografického vývoja.

³⁸Zdroj informácie článok: <http://www.zmenyprobudoucnost.cz/prectete-si/program-vlady/iii-reforma-duchodu-a-socialniho-systemu.aspx>

1.etapa dôchodkovej reformy

Prečo je nutná zmena a aké faktory ju ovplyvňujú sme už uviedli vyššie. Tu sa zameriame na navrhované zmeny v rámci tejto prvej etapy :

- predovšetkým treba pokračovať v procese postupného zvyšovania dôchodkového veku až na 65 rokov pre mužov aj ženy (pre mužov sa tento vek dosiahne v roku 2030 a pre ženy v rokoch 2030-2043; viz graf č.8)
- predĺžiť potrebnú dobu poistenia na 35 rokov (spolu s náhradnými dobami poistenia) prípadne na 30 rokov (bez náhradných dôb poistenia)
- zrušiť dobu štúdia po 18. roku získanú po dni účinnosti opatrenia ako náhradnú dobu poistenia
- zaviesť možnosť súbehu starobného dôchodku s príjmom zo zárobkovej činnosti s možnosťou prepočtu do dôchodku
- zaviesť trojstupňovú invaliditu

MPSV pripravilo návrh paragrafovaného zákona, v ktorom sa realizujú parametrické zmeny základného systému a v júli minulého roku bol rozoslaný k pripomienkovému procesu. Vláda tento návrh predložila Poslaneckej snemovni Parlamentu vo februári 2008. Poslanecká snemovňa tento návrh prvej etapy schválila dňa 25.6.2008. Po prejednaní v Senáte Parlamentu a po podpise prezidentom republiky by mal návrh zákona nadobudnúť účinnosť 1.januára 2010.

2.etapa dôchodkovej reformy

V náväznosti na prvú etapu je nutné uskutočniť ďalšie opatrenia, ktoré spočívajú v diverzifikácii financovania, nastavení príjmovej solidarity a riešení medzigeneračnej solidarity v dôchodkovom poistení. Druhá etapa by sa mala uskutočňovať v rokoch 2008 a 2009.

Súčasťou druhej etapy je vytvorenie rezervného dôchodkového fondu. Fond má byť prvkom, ktorý umožní vznik sporiaceho piliera. Časť štátneho majetku by bola predaná

a z ďalšej časti by do fondu plynuli výnosy z dividend.³⁹ Majetok vkladateľov a majetok akcionárov fondu by mal byť oddelený. Tieto fondy majú mať možnosť poskytovať rôzne zamerané penzijné plány.

Zároveň je cieľom motivácia k sporeniu po dlhšiu dobu vyššej čiastky a aby si nechávali výnosy z penzijného pripoistenia vyplácať v podobe renty k dôchodku, ako by dostávali jednorázovú dávku. Taktiež je snaha motivovať viac aj zamestnávateľov, aby prispievali vyššou čiastkou na pripoistenie pre zamestnancov (rozšírenie odpočtov). Mal by byť posilnený aj príspevok u pripoistenia.

3. etapa reformy dôchodkovej reformy

V jej rámci bude riešená diverzifikácia zdrojov pre príjmy v starobe s možnosťou čiastočnej voľby poistencov k vyviazaniu sa (opt-out systém) zo základného dôchodkového poistenia do súkromného systému. Poistenci budú mať možnosť voľby, či ich dôchodok bude financovaný iba zo základného dôchodkového poistenia, alebo čiastočne aj zo sporiaceho piliera dôchodkového systému. Z toho vyplýva, že poistenci by si nevolili, či budú alebo nebudú platiť príspevky na dôchodkové poistenie, ale iba aké budú zdroje financovania ich budúcich dôchodkov.

Táto etapa má byť realizovaná v druhej polovici roku 2008 a v roku 2009. Vodítkom pre ďalšie práce sú práve príslušné pasáže Záverečnej správy Bezděkovej komisie.

³⁹Zdroj informácie článok: <http://www.zmenyprobudoucnost.cz/prectete-si/duchody/ii-a-iii-etapa-duchodove-reformy-.aspx>

5. Stručný prierez dôchodkovou reformou v Slovenskej republike

Dôchodkový systém Slovenskej republiky pred rokom 2004 charakterizoval dávkovo definovaný systém dôchodkového zabezpečenia, ktorý sa formoval v rámci celoeurópskeho povojnového trendu dôchodkovej politiky. Reprezentovaný Sociálnou poisťovňou, ktorej rozpočet schvaľuje parlament SR, a za ktorej záväzky je zodpovedný štát, bol jednoznačne a výlučne systémom verejným a povinným. Legislatívnym základom fungovania priebežného systému na Slovensku pred reformou v roku 2004 bol zákon č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení v znení neskorších predpisov, platenie príspevkov na dôchodkové zabezpečenie upravoval zákon č. 274/1994 Z.z. o Sociálnej poisťovni, v znení neskorších predpisov. Ďalším dôležitým legislatívnym dokumentom bol zákon č. 123/1996 Z.z. o doplnkovom dôchodkovom poistení zamestnancov.

Daný systém bol založený na princípe priebežného financovania, teda na medzigeneračnom prerozdelení príjmov získaných z príspevkov produktívnej vrstvy obyvateľstva poproduktívnej vrstve obyvateľstva poberajúcej dôchodkové dávky. Popri uvedenom systéme fungoval aj inštitucionalizovaný systém doplnkového dôchodkového poistenia a trhové riešenia dôchodkovej situácie (životné poistenie, kolektívne investovanie, sporenie v bankách alebo iných finančných inštitúciách).

Systém dôchodkového zabezpečenia v SR v období pred reformou zabezpečoval dva druhy dávok - dávky vecné a peňažné. V prvom rade išlo o dôchodky (peňažné dávky), ktoré sa ďalej delia na dôchodky starobné, (čiastočne) invalidné, za výsluhu rokov, pozostalostné (vdovský a vdovecký), sirotské, dôchodok manželky a sociálny dôchodok. Okrem toho poskytoval systém vecné dávky, kam patrí napríklad kúpeľná starostlivosť.

Nárok na starobný dôchodok vznikal poistencovi v prípade ak splní podmienku potrebnej doby zamestnania 25 rokov a dosiahol dôchodkový vek (60 rokov u mužov a 53 až 57 rokov u žien). Výška dôchodku závisela na viacerých faktoroch (na dĺžke doby

zamestnania vrátane náhradných dôb, na pracovných kategóriách a na priemernom mesačnom zárobku).

Štátny dozor nad doplnkovým dôchodkovým poistením patril do roku 2005 v SR do kompetencie MPSVR SR a MF SR. Obidve ministerstvá pri výkone svojej funkcie vykonávali dozor nad dodržiavaním jednotlivých ustanovení zákona, všeobecne záväzných právnych predpisov, dodržiavaním dávkového plánu, štatútu a dozerajú aj na hospodárenie doplnkovej dôchodkovej poisťovne.

Dôvody reformy na Slovesku boli v podstate rovnaké s Českou republikou, no v SR prišla reforma o niečo skôr a to v roku 2004. Dôvtedajší dôchodkový systém skladajúci sa z povinného a dobrovoľného poistenia bol obohatený o nový systém povinnej kapitalizácie finančných prostriedkov, čím sa vlastne vytvorila sieť pilierov, ktoré vytvárajú dávku SD v budúcnosti.

I. pilier je vytvorený z pôvodného dôchodkového systému, je teda povinný, verejne riadený a dávkovo definovaný. Príspevky do dôchodkového fondu SP sú však zredukované na polovicu (9 %). Druhá polovica (9 %) je prostredníctvom centrálného výberu príspevkov SP presmerovaná do II. piliera. Uvedený pilier je vytvorený sieťou dôchodkových správčovských spoločností spravujúce osobné dôchodkové účty sporiteľov, na ktoré sú príspevky nasmerované. Dôchodkové správčovské spoločnosti, ako finanční sprostredkovatelia nazhromaždené finančné prostriedky pomocou investovania na finančnom trhu zhodnocujú a po vzniku nároku na odchod do dôchodku sú povinní sporiteľovi vyplatiť jeho prislúchajúci podiel. Možno skonštatovať, že tento pilier je príspevkovo definovaný a nie je možné vopred určiť výslednú hodnotu tejto časti dôchodku. Do II. piliera sa mohli občania zapojiť dobrovoľne v období od vzniku daného piliera (1. január 2005) do 31. júna 2006 (avšak tento pilier súčasná vláda opäť otvorila, a tak si občania mohli ešte raz premyslieť, či ostanú alebo vystúpia z tohoto piliera, túto možnosť mali do 30.6.2008). Možnosť voľby vyplývala pre občanov, ktorí boli pred rokom 2005 dôchodkovo poistení, to znamená, že buď sami alebo prostredníctvom štátu platili príspevky do SP. Súčasní dôchodcovia a ľudia, ktorým ostávalo menej ako 10 rokov odchodu do dôchodku budú poberať dôchodok výlučne z I. piliera a pre tých bol vstup obmedzený. Dobrovoľný systém dôchodkového sporenia

vytvoril III. pilier, ktorý z väčšej časti stojí na báze doplnkového dôchodkového sporenia. Doplnkové dôchodkové sporenie funguje na princípe kumulácie príspevkov od zamestnancov a ich zamestnávateľov a riadi sa zákonom č. 650/2004 Z. z. Zámerom doplnkového dôchodkového sporenia je možnosť získať doplnkový dôchodkový príjem v starobe.

Od 1. januára je situácia na Slovensku opäť iná. Je účinný zákon č. 555 z 27. novembra 2007, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Hlavným cieľom bolo zreformovať systém dôchodkového zabezpečenia tak, aby vznikol systém spravodlivý, udržateľný, solidárny a financovateľný v akýchkoľvek ekonomických podmienkach.

Podľa novely zákona o sociálnom poistení č. 555/2007 Z. z. má občan nárok na priznanie predčasného SD ak spĺňa podmienky⁴⁰:

- o bol dôchodkovo poistený najmenej 15 rokov,
- o chýbajú mu najviac 2 roky do dovŕšenia dôchodkového veku,
- o suma predčasného SD je vyššia ako 1,2 násobok sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu.

Situáciu sporiteľov, pre ktorých je starobné dôchodkové sporenie nevýhodné, vyriešila vláda možným výstupom z II. piliera a návratom výlučne do I. piliera v období od 1. januára 2008 do 30. júna 2008. Zároveň v stanovenej dobe môžu do piliera pristúpiť občania, ktorí pred 1. januárom 2005 boli poistencami SP, no do 30. júna 2006 sa nerozhodli vstúpiť. V súčasnosti je podľa novely č. 555/2007 Z. z. povinne zúčastnená osoba na starobnom dôchodkovom sporení fyzická osoba narodená po 31. decembri 1986, ktorá sa dobrovoľne rozhodla byť zúčastnená do šiestich mesiacov od prvého dôchodkového poistenia z dôvodu výkonu činnosti zamestnanca, samostatne zárobkovo činnnej osoby alebo ako dobrovoľne dôchodkovo poistenej osoby. Znamená to, že mladí ľudia si budú môcť vybrať, či vstúpia do II. piliera alebo či budú len v I. pilieri.

⁴⁰ zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení, v platnom znení

Najzávažnejšie nedostatky slovenskej dôchodkovej reformy sú v krátkosti diskutované na nasledujúcich riadkoch:⁴¹

– napriek faktu, že výška odvodov na dôchodkové zabezpečenie bola pred reformou jednou z najvyšších na svete, novela zákona o sociálnom poistení celkové odvodové zaťaženie zvýšila a to hneď tromi spôsobmi: zvýšilo sa celkové percento odvodov platených na dôchodkové poistenie (z 28% na 28,75%), bez akéhokoľvek opodstatnenia sa zvýšil podiel zamestnanca na odvodoch (z 6,4% na 7%) a zvýšil sa maximálny vymeriavací základ z 32 000 Sk na trojnásobok priemernej mzdy (cca 45 000 Sk). Hlavný význam tohoto opatrenia vidím v snahe zaplátať rozpočtové medzery Sociálnej poisťovne. V dlhodobom horizonte však štát na seba berie veľké bremeno – bude musieť vyplácať veľmi vysoké dôchodky (až 25 000 Sk). Naviazanie vymeriavacieho základu na priemernú mzdu spôsobí aj jeho ďalší nárast v budúcnosti. Tento nepriaznivý efekt sa už začal prejavovať a v diskusiách silnejú hlasy za obmedzenie výšky starobných dôchodkov z I. piliera.

– za druhý závažný nedostatok slovenskej dôchodkovej reformy možno považovať posilnenie priebežného dôchodkového systému, ktorý vzhľadom k očakávanému populačnému vývoju prinesie v budúcnosti len ďalšie deficity. Okrem toho sa po novom, dôchodky vyplácané štátom zvyšujú z priemerných 42% hrubej mzdy na 50%. Je to paradoxné, pretože keď už dnes má štátny systém problémy plniť svoje záväzky, ako to dokáže v budúcnosti pri tomto zvýšení.

– do ďalšieho okruhu problémov patrí odstránenie minimálneho dôchodku a „snaha štátu o podnikanie“. To znamená, že zreformovaný štátny systém funguje presne opačne, ako by mal: nezabezpečuje tým, ktorí si nedokázali počas života našetriť na penziu nijaký minimálny dôchodok (títo občania prežijú celú starobu v sociálnej sieti – týmto spôsobom sa umelo vylepšuje bilancia systému), na druhej strane sa snaží občanom poskytnúť náhradu mzdy, čo dokáže súkromný sektor oveľa efektívnejšie. Je zbytočné a nekoncepčné, aby úplnú zásluhovosť zabezpečovali oba piliere.

– kontroverznou témou je i centrálny výber príspevkov na dôchodkové sporenie Sociálnou poisťovňou, ktorá nedokáže v súčasnosti efektívne vyberať príspevky ani

⁴¹ CHREN, M. – ŠVEJNA, I.: Dôchodková reforma po slovensky.

sama pre seba - nedoplatky na neuhradených odvodoch dosahujú desiatky miliárd korún. Podľa kritikov tvorí Sociálna poisťovňa zbytočný medzičlánok s nedostatočným vybavením a skúsenosťami pre takúto činnosť.

– nepresunutie invalidného poistenia z priebežného systému do súkromných životných poisťovní.

– zbytočná štedrosť pri zvyšovaní dôchodkov (švajčiarska indexácia) bude stáť o ¼ % HDP viac ako indexácia podľa inflácie, ktorá spravodlivo reflektuje nárast životných nákladov.

Slovensku sa teda presadila alternatíva viacpilierového dôchodkového systému. Najprv došlo k „tradičným“ parametrickým zmenám, ktoré majú za úlohu vylepšiť hospodárenie systému ako celku. Ich význam sa naplno prejavil až po spustení 2. piliera – majú za úlohu čiastočne zaceliť výpadok príjmov. Jedným z hlavných negatív realizácie týchto opatrení je zvýšenie odvodového zaťaženia. Naopak, medzi významné prínosy patrí zrovnoprávnenie, zprehľadnenie a zjednodušenie systému. Úspech slovenskej reformy však stojí a padá na kapitalizačnom pilieri.

ČR zvolila politiku postupných zmien dôchodkového systému. Medzi významné medzníky patria zmeny z rokov 1995 a 2003, ktoré reagujú na zhoršujúcu sa situáciu. Myslím, že česká reforma skončila tam, kde slovenská začala – zmenami v štátnom priebežnom pilieri. Medzi ne možno rátať hlavne stanovenie ďalšieho predlžovania dôchodkového veku, zrovnoprávnenie účastníkov poistenia, sprísnenie posudzovania náhradných dôb a zvýšenie sadzby poistného na dôchodkové poistenie. Tieto zmeny však majú svoje hranice – dokážu posunúť udržateľnosť systému o niekoľko rokov, neriešia však podstatu problému. Kým na Slovensku sa do reformovania pustili relatívne bezhlavo, v ČR existuje mnohoročná diskusia o podobe zmien v systéme a každá z relevantných politických strán pripravila svoj návrh reformy.

V prílohe ešte uvádzam tabuľku č. 12, kde sú uvedené súčasné sadzby poistného na Slovensku, z dôvodu porovnania s podobnou tabuľkou č.2, ktorá sa týka Českej republiky.

Záver

Na otázku či je tá ktorá reforma správna, neexistuje jednoznačná odpoveď. Závisí predovšetkým na individuálnom presvedčení o optimálnej miere štátneho prerozdelenia. Osobne sa prikláňam jednoznačne k viacepilierovému modelu, ktorý jediný je schopný odpovedať uspokojivo na demografickú výzvu, a to s nižším nárastom odvodov a dôchodkového veku, ako ostatné alternatívy. Iné možnosti príliš tvrdo pôsobia na jeden z týchto faktorov, čo znižuje ich atraktivnosť v očiach verejnosti a zužuje vyjednávací priestor pri ich presadzovaní.

Pri realizácii dôchodkovej reformy by bolo nemúdre nevyužiť skúsenosti z iných krajín. A i keď nemôžeme jednoznačne povedať, že na Slovensku bola reforma správna a Česká republika by sa mala tiež uberať rovnakým smerom, môžeme ale doporučiť, aby si ČR zobrala príklad, poučila sa na chybách a snažila sa vymyslieť také varianty, ktoré budú najlepšie zapadať do prostredia ČR.

Avšak už i Slovensko ukázalo, že nejde vždy o to nájsť najvhodnejšie riešenie, pretože tieto rozhodnutia majú v rukách politické elity, ktoré častokrát prihliadajú aj na „svoje voličstvo“ a boja sa urobiť radikálnejšie zmeny z obavy straty priazne. Ale niekedy netreba podceňovať ani obyčajných občanov, čomu nasvedčuje situácia na Slovensku, kedy mohli v priebehu prvého polroku 2008 ľudia vystúpiť z druhého piliera, ale urobila to len hŕstka (asi 70 000 Slovákov). Z toho môžeme usúdiť, že ľudia už začínajú viac myslieť na zadné vrátka a nedajú sa zlákať, keď im vláda prihodí „pár stoviek“.

V Českej republike je zas na pretrase minister Petr Nečas, pretože predtým žiaden minister nenašiel takú podporu v reformných plánoch ako on. Možno preto, že sa rozhodol ísť cestičkou pozvolnejších a menších reforiem a niektorí ekonómovia (okrem iných aj Vladimír Bezděk) vyjadrujú nesúhlas s takýmto tempom a procesom a tvrdia, že je lepšie nemať žiadnu reformu ako takúto. Podľa môjho názoru majú čiastočnú pravdu, pretože i keď je v návrhu pomerne veľa rozumných vecí, tak to súčasťnú situáciu nijak výrazne nezlepší. Určite tieto dielčie pomalé zmeny sú prijateľnejšie pre obyvateľstvo,

ale každý by si mal uvedomiť, že hranica sa už veľmi ďaleko posúvať nedá a treba už asi konečne niekde zasiahnuť definitívne, aby nenastala nakoniec neriešiteľná situácia, z ktorej už nebude jednoduchého východiska.

Zoznam použitej literatúry

1. APOLEN, Peter: Slováci majú záujem o svoj budúci dôchodok. In SME, príloha Sme vo financiách, roč. 12, 2004-11-16.
2. APF, stránky Asociácie penzijných fondov Českej republiky;
<http://www.apfcr.cz>
3. BEZDĚK, Vladimír: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformem), I.díl, Výzkumná publikácia č.25, ČNB, Praha 2000
4. BEZDĚK, Vladimír: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformem), II.díl, Výzkumná publikácia č.25, ČNB, Praha 2000
5. BURCIN, B.- KUČERA, T. : Perspektivy populačného vývoja ČR na obdobie 2003-2065, 2002.
6. ČSÚ, stránky Českého statistického úřadu, www.czso.cz
7. Dôvodová správa. Dostupné na internete:
<[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/F1E256248DD4216EC125734F0027E8C6/\\$FILE/Zdroj.html](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/F1E256248DD4216EC125734F0027E8C6/$FILE/Zdroj.html)>
8. FREŠO, Pavol. 2008. Otvorenie II. piliera je prejavom zlyhania vlády 2008-01-07.
<http://hn.hnonline.sk/c1-22711170-otvorenie-ii-piliera-je-prejavom-zlyhania-vlady>
9. GOLIAŠ, Peter. 2004. Dôchodková reforma na Slovensku: Argumenty pre a proti.
<http://www.ineko.sk/reformy2003/menu_dochodky_pre_a_proti.pdf>
10. Gregorová, Zdena: Důchodové systémy, Masarykova univerzita, Brno 1998
11. Internetový portál Demografie, http://demografie.info/?cz_prognozy
12. Internetový portál Zmeny pre budúcnosť, <http://www.zmenyprobudoucnost.cz/prectete-si/duchody/uvod.aspx>
13. KREBS, Vojtěch akol.: Sociální politika, tretie vydanie, ASPI, 2005
14. KREBS, V., Žižková, J., Ppoláková, O., Durdisová, J. *Sociální politika*, I.vydanie, Codex Bohemia 1997
15. KUBÍČEK, Jan a kol.: Hospodářská politika, Plzeň: Aleš Čeněk, 2006
16. Konvergenční program ČR... 2004 <http://www2004.mfcr.cz/index.php?r=102>

17. MIHÁL, Jozef: Novela zákona o sociálnom poistení schválená
<http://www.porada.sk/archive/index.php/t-64175.html>
18. MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY. Návrh koncepcie reformy dôchodkového zabezpečenia v SR
http://www.employment.gov.sk/pk/2760_2003_II_1/dolozka_fin.html>
19. MPSV, Pojistněmatematická zpráva o sociálním pojištění, vydání první, 2004
20. MPSV, Pojistněmatematická zpráva o sociálním pojištění, vydání první, 2006
21. MPSV, stránky Ministerstva práce a sociálních věcí, <http://www.mpsv.cz>
22. Penzijný systém nie je v krizi, tvrdí KSČM.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3043>
23. POŠVANC, Matúš: Demografický vývoj a dôchodková reforma. Hospodárske noviny, roč. XI, 2003-04-22
24. Rozhovor s V. Bezděkem, 23.9.2005,
http://www.cnb.cz/www.cnb.cz/cz/pro_media/clanky_rozhovory/media_2005/cl_05_050329.html
25. RYS, Vladimír: Česká sociální reforma (sociologická studie), Karolinum, Praha 2003
26. Stránky Českej správy sociálneho zabezpečenia, <http://www.cssz.cz>
27. Stránky Sociálnej poisťovne SR, <http://www.socpoist.sk>
28. Študenti informujú o druhom pilieri. SME, roč. 16, 2008-03-05
29. ŠVEJNA, Ivan – CHREN, Martin : Dôchodková reforma po slovensky.
Bratislava: Nadácia F.A.Hayeka, 2004
30. Tröster, Petr a kol.: Právo sociálního zabezpečení, 3.vydání, C.H.Beck, Praha 2005
31. VLÁDA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: www.government.gov.sk
32. Zákon č. 221/1924 Sb.z. a n. o pojištění zaměstnancov
33. Zákon o dôchodkovom poistení, č.155/1995 Sb., o důchodovém pojištění
34. Zákon o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom, č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem
35. Zákon č. 461/2003 Z.z. z 30. októbra 2003 o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov
36. Zákon č. 650/2004 Z.z. z 26. októbra 2004 o doplnkovom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov

37. Zákon č. 555/2007 z 27. novembra 2007, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov.
38. Závěrečná zpráva, Výkonný tým v čele s Vladimírem Bezděkem, Praha 2005, dostupné na www.mpsv.cz
39. ZEMAN Kryštof, Vývoj obyvatelstva ČR v roce 2005, Demografie, ročník 48, číslo 3, 2006
40. ZIKA, M.: Reforma penzií podľa US: viac nôh, ale jedna zakrpatená.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3032>
39. ZIKA, M.: Únia slobody chce kombinovaný systém.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3030>

Zoznam skratiek

ČR	Česká republika
ČSFR	Československá federatívna republika
ČSOB	Československá obchodná banka
ČSSZ	Česká správa sociálneho zabezpečenia
ČSÚ	Český štatistický úrad
DB	Defined Benefit (definovaný dávkovo)
DC	Defined Contribution (definovaný príspevkovo)
DR	Dôchodková reforma
EU	European Union (Európska únia)
ES	Európske spoločenstvo
HDP	Hrubý domáci produkt
MF	Ministerstvo financií
MOP	Medzinárodná organizácia práce
MPSV	Ministerstvo práce a sociálnych vecí
MPSVR	Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny
NDC	Notional Defined Contribution (systém fiktívnych účtov)
OPT-OUT	opting out (dobrovoľné vyviazanie)
PAYG	Pay As You Go (priebežné financovanie)
PĚFUK	Prírodovedecká fakulta Univerzity Karlovy
SZČO	samostatne zárobkovo činná osoba
SR	Slovenská republika
SP	Sociálna poisťovňa

Prílohy:

Tabuľka č.1: Porovnanie kapitálovej a priebežnej metódy financovania

Kritérium/metóda	Kapitálová metóda	Priebežná metóda
Medzigeneračná solidarita	chýba	základná
Individuálna voľba účasti	áno	nie
Individuálny výber úrovne dôchodku	áno	nie
Zachovanie nárokov	áno	áno
Nízka úroveň operatívnych nákladov	nie	áno
Reakcia na životné náklady a úroveň	nie	áno
Neutralita vzhľadom k trhu práce	áno	nie

Zdroj: Gregorová Z.: Důchodové systémy, 1.vydanie, MU Brno, 1998, str. 94

Tabuľka č.2 : Súčasné sadzby poistného

	Nemocenské poistenie	Dôchodkové poistenie	Štátna politika za mestnanosti	Spolu
Organizácia a malá organizácia	3,3%	21,5%	1,2%	26%
Zamestnanci	1,1%	6,5%	0,4%	8%
SZČO	4,4%	28%	1,6%	29,6%
Osoby dobrovoľne zúčastnené na dôch. Poistení	-	28%	-	28%

Zdroj: <http://www.cssz.cz/cz/pojistne-na-socialni-zabezpeceni/vyse-a-platba-pojistneho/sazba-pojistneho.htm>

-nemocenské poistenie v sadzbe 4,4% je pre SZČO dobrovoľné a preto sa nezahrnuje do celkového súčtu

Tabuľka č.3: Výška príspevkov na penzijné prípoistenie

Mesačný príspevok účastníka v Kč	Mesačný štátny príspevok v Kč
100 – 199	50 + 40 % z čiastky nad 100
200 – 299	90 + 30 % z čiastky nad 200
300 – 399	120 + 20 % z čiastky nad 300
400 – 499	140 + 10 % z čiastky nad 400
500 a více	150

Zdroj: zákon č. 42/1994 Sb.

Tabuľka č. 4: Aktuálne pôsobiace penzijné fondy :

	Názov penzijných fondov
1.	Allianz PF
2.	ČSOB PF Progres
3.	ČSOB PF Stabilita
4.	Generali PF
5.	ING PF
6.	PF České pojišťovny
7.	PF České spořitelny
8.	PF Komerční banky
9.	AXA PF
10.	AEGON PF

Zdroj: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/pp_p_fondy_23338.html

Tabuľka č. 5 – Príjmy a výdaje dôchodkového poistenia

Rok	Príjmy (mld. Kč)	Výdaje (mld. Kč)	Príjmy- Výdaje (mld. Kč)
1999	157	173,4	-16,4
2000	165,5	182,2	-16,7
2001	180,2	196,1	-15,9
2002	192,2	208,3	-16,1
2003	202,8	220,3	-17,5
2004	235,8	225,2	10,6
2005	250,1	241,2	8,9

Zdroj: Pojistněmatematická zpráva o sociálním pojištění, 2004, 2006

Tabuľka č.6 – Charakteristika vekového zloženia 1990-2005

Rok	Veková skupina										Celkom
	0-14 rokov		15-64 rokov		0-19 rokov		20-64 rokov		65 a viac rokov		
	počet	v %	počet	v %	počet	V %	počet	V %	počet	v %	
1990	2 193 682	21,17	6 867 991	66,3					1 302 451	12,57	10 364 124
1995	1 893 259	18,34	7 055 805	68,4					1 372 280	13,3	10 321 344
2000	1 664 434	16,21	7 179 109	69,9					1 423 003	13,86	10 266 546
2001	1 621 862	15,89	7 170 017	70,2	2 296 320	22,5	6 495 559	63,6	1 414 557	13,86	10 206 436
2002	1 589 766	15,58	7 195 541	70,5	2 255 048	22,1	6 530 259	64	1 417 962	13,9	10 203 269
2003	1 554 475	15,22	7 233 788	70,8	2 218 516	21,7	6 569 747	64,3	1 423 192	13,94	10 211 455
2004	1 526 946	14,94	7 259 001	71	2 184 141	21,4	6 601 806	64,6	1 434 630	14,04	10 220 577
2005	1 501 331	14,65	7 293 357	71,1	2 154 850	21	6 639 838	64,8	1 456 391	14,21	10 251 079

Index veku 1)	Index ekonomického zaťaženia 2)	Index závislosti Starých 3)
59,4	50,9	
72,5	46,3	
85,5	43,0	
87,2	42,3	21,8
89,2	41,8	21,7
91,6	41,2	21,7
94,0	40,8	21,7
97,0	40,6	21,9

Pozn. 1) Počet osôb vo veku 65 a viac rokov na 100 detí vo veku 0-14 rokov
 2) Počet detí vo veku 0-14 rokov a osôb starších 65 rokov na 100 osôb vo veku 15-64 rokov.
 3) Počet osôb vo veku 65 a viac na 100 osôb vo veku 20-64rokov.

ZDROJ: ZEMAN KRYŠTOF, VÝVOJ OBYVATELSTVA ČR V ROCE 2005, DEMOGRAFIE, 2006; ČSÚ

Tabuľka č.7 – Pohyb obyvateľstva 1990-2005

Pohyb obyvateľstva 1990-2005					
Rok	Živo narodení	Mŕtvy	Prirodzený prírastok	Prírastok sťahovaním	Celkový prírastok
1990	130 564	129 166	1 398	624	2 022
1995	96 097	117 913	-21 816	9 999	-11 817
2000	90 910	109 001	-18 091	6 539	-11 552
2001	90 715	107 755	-17 040	-8 551	-25 591
2002	92 786	108 243	-15 457	12 290	-3 167
2003	93 685	111 288	-17 603	25 789	8 186
2004	97 664	107 177	-9 513	18 635	9 122
2005	102 211	107 938	-5 727	36 229	30 502

Zdroj: Zeman Kryštof, Vývoj obyvateľstva ČR v roce 2005, Demografie, 2006

Tabuľka č.8 – Úhrnná plodnosť, stredná dĺžka života, 1990-2005

Rok	Úhrnná Plodnosť	Stredná dĺžka života (počet rokov)				
		pri narodení		v 65 rokoch		Rozdiel ženy-muži
		muži	ženy	muži	ženy	
1990	1,89	67,6	75,4	11,6	15,2	7,8
1995	1,28	69,7	76,6	12,7	16	6,9
2000	1,14	71,6	78,3	13,7	17,1	6,7
2001	1,15	72,1	78,4	13,9	17,1	6,3
2002	1,17	72,1	78,5	13,9	17,2	6,4
2003	1,18	72	78,5	13,8	17,1	6,5
2004	1,23	72,5	79	14,2	17,5	6,5
2005	1,28	72,9	79,1	14,4	17,6	6,2

ZDROJ: ZEMAN KRYŠTOF, VÝVOJ OBYVATELSTVA ČR V ROCE 2005, DEMOGRAFIE, 2006

Tabuľka č.9 – Charakteristika vekového zloženia 2003-2060

Rok	Veková štruktúra			Celkom (tis.osob)	Index ekonomického zaťaženia ¹⁾	Index závislosti starých
	0-19 rokov	20-64 rokov	65+			
	v %	v %	v %			
2003	21,8	64,3	14,0	10 214	55,7	21,8
2010	20,0	64,1	15,9	10 305	56,0	24,8
2020	19,9	59,0	21,1	10 404	69,5	35,8
2030	19,1	57,3	23,7	10 376	74,7	41,4
2040	18,3	54,8	26,9	10 231	82,5	49,1
2050	18,7	51,3	29,9	10 065	94,7	58,3
2060	18,8	50,1	31,1	9 854	99,6	62,1

POZN.: 1) Počet osôb vo veku 0-19 let a osôb starších 65 rokov na 100 osôb vo veku 20-64 rokov

ZDROJ: B. BURCIN A T. KUČERA: PROGNÓZA POPULAČNÉHO VÝVOJA ČR NA OBDOBIE 2003-2065

**Tabuľka č. 10 – Základné charakteristiky budúceho demografického vývoja
2003-2065**

Rok	Úhrnná Plodnosť	Nádej dožitia pri narodení		Migrácia (tis. osôb)
		Muži	Ženy	
2003	1,19	72,4	78,8	24,0
2010	1,34	74,1	80,3	20,0
2020	1,51	76,5	82,4	24,9
2030	1,57	78,7	84,0	25,9
2040	1,61	80,4	85,4	25,7
2050	1,64	82,0	86,7	25,4
2060	1,67	83,4	87,8	24,6
2065	1,68	84,0	88,3	23,9

ZDROJ: B. BURCIN A T. KUČERA: PROGNÓZA POPULAČNÉHO VÝVOJA ČR NA OBDOBIE 2003-2065

Tabuľka č.11: Parametrické reformy (minor reforms)

Zmena podmienok pre Vznik nároku na dôchodok	Zmena dôchodkového veku
	Zmena počtu odpracovaných rokov nutných pro priznanie plného dôchodku
Zmena príspevkov	Zmena príspevkovej sadzby
	Zmena vymeriavacieho základu
	Zmena zdanenia príspevkov
	Zmena plátcu príspevkov
Zmena dávok	Zmena vzorca pre výpočet dávky
	Zmena základne pre výpočet dávky
	Zmena minimálneho dôchodku
	Zmena skladby dôchodkov
	Zmena zdanenia dôchodkov
	Zmena spôsobu valorizácie
Administratívne zmeny	Zmena ministerskej autority
	Zmena investičnej politiky

Zdroj: SCHWARZ, A. M., DEMIRGUC KUNT, A. *Taking Stock of Pension Reforms
Around the World*

Tabuľka č. 12: Súčasné sadzby poistného na Slovensku

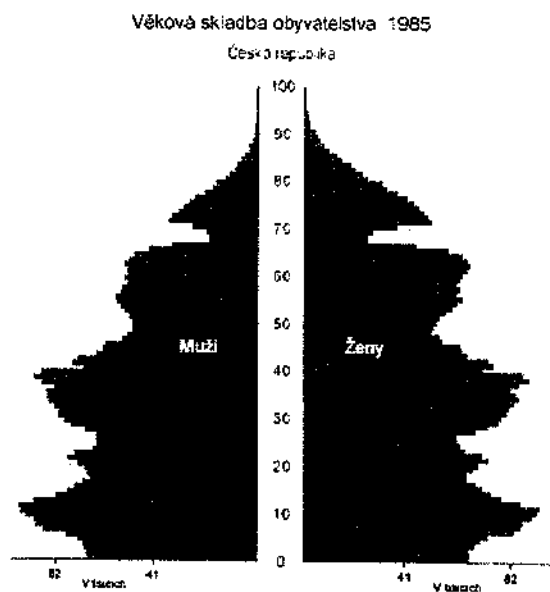
	Nemocenské poistení	Dôchodkové poistenie	Invalidné poistenie	Poistenie v nezamestnanosti	Rezervný fond solidarity
Zamestnávateľ	1,4%	14%*	3%	1%	4,75%
Zamestnanec	1,4%	4%	3%	1%	-
SZČO	4,4%	18%*	6%	-	4,75%
Dobrovoľne poistené osoby	4,4%	18%*	6%	-	4,75%

*Zamestnávateľ zaplatí len 5% z vymeriavacieho základu ak je zamestnanec sporiteľ podľa osobitného predpisu, teda ak je sporiteľom starobného dôchodkového sporenia a rovnako je to aj u SZČO a dobrovoľne poistených osôb, ak sú účastníkmi tohoto sporenia

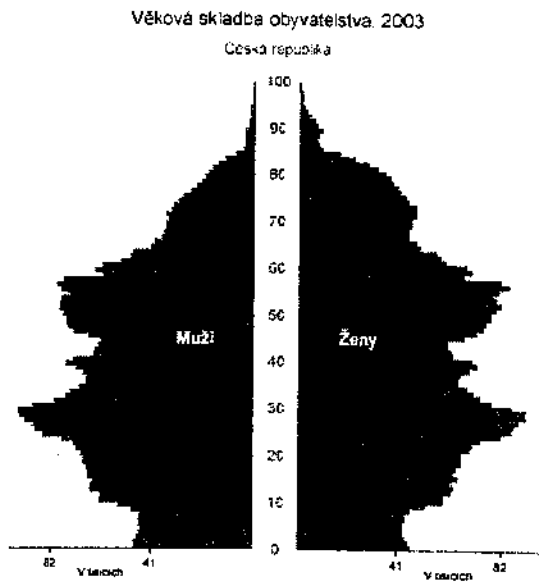
- zamestnávateľ ako jediný z uvedených osôb platí ešte 0,25% z vymeriavacieho základu na garančné poistenie a do 31.12.2007 odvádzal ešte 0,8% z vymeriavacieho základu na úrazové poistenie

Zdroj: web Sociálnej poisťovne SR, <http://www.socpoist.sk/poistne/512s>

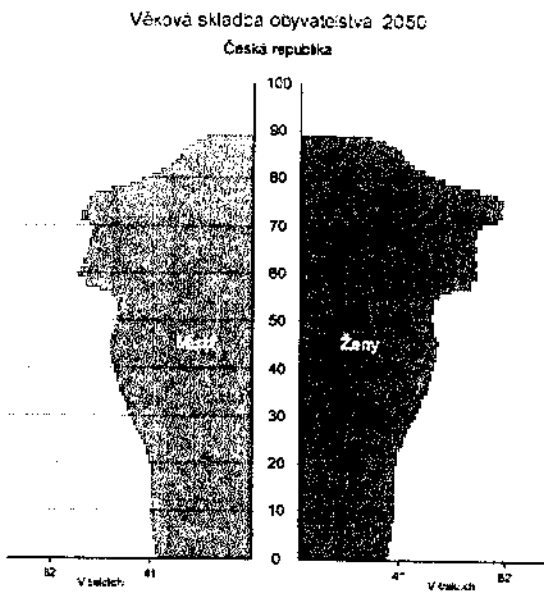
Graf č.1: Strom života v roku 1985

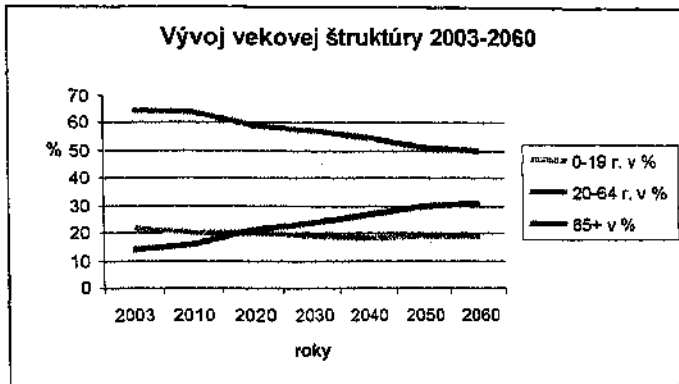
Graf č.2: Strom života v roku 2003

Graf č.3: Strom života v roku 2050

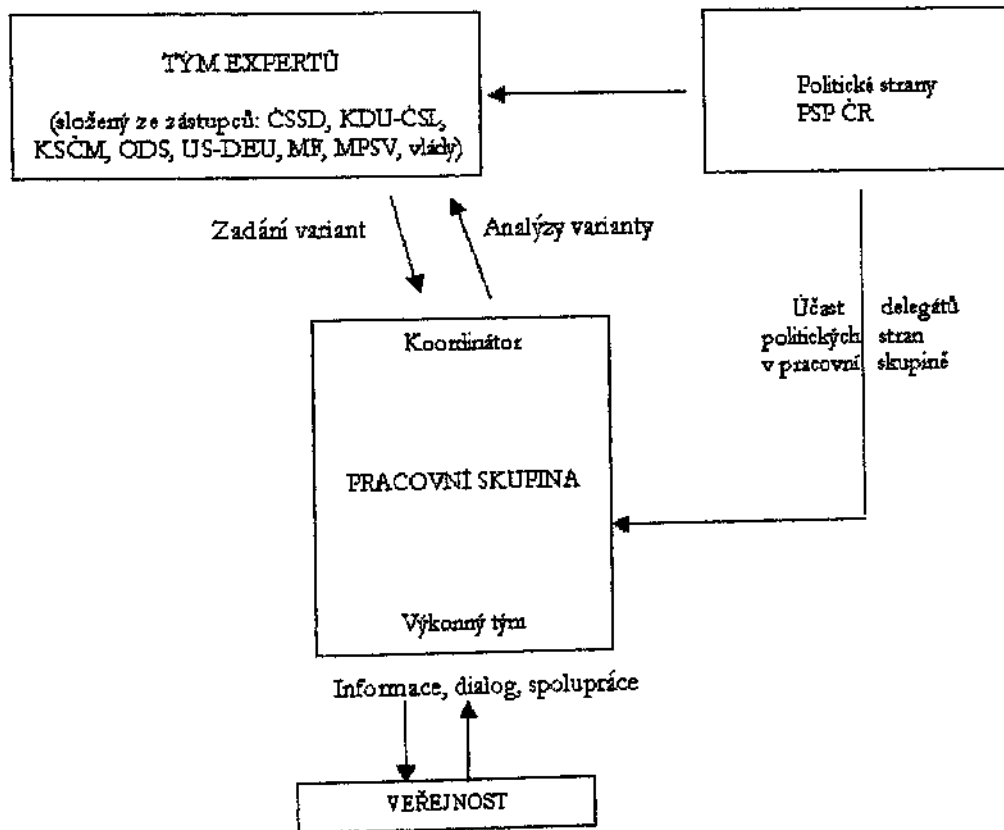

Graf č.4: Vývoj vekovej štruktúry 2003-2060

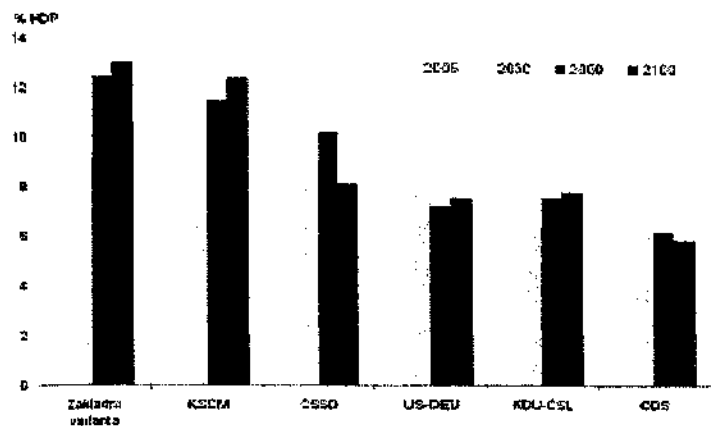
Zdroj: informácie použité z tabuľky 9

Graf č.5: Komunikačné toky v procese prípravy podkladov pre reformu

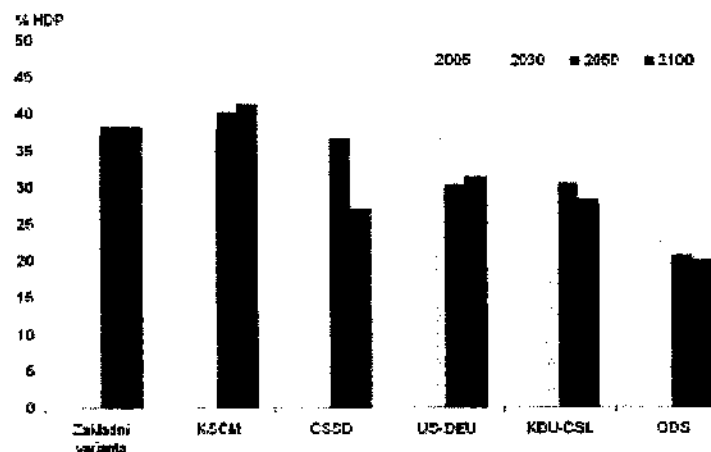
Zdroj: <http://www.mpsv.cz/>

Graf č.6: Porovnanie výdajov štátneho systému na dôchodky

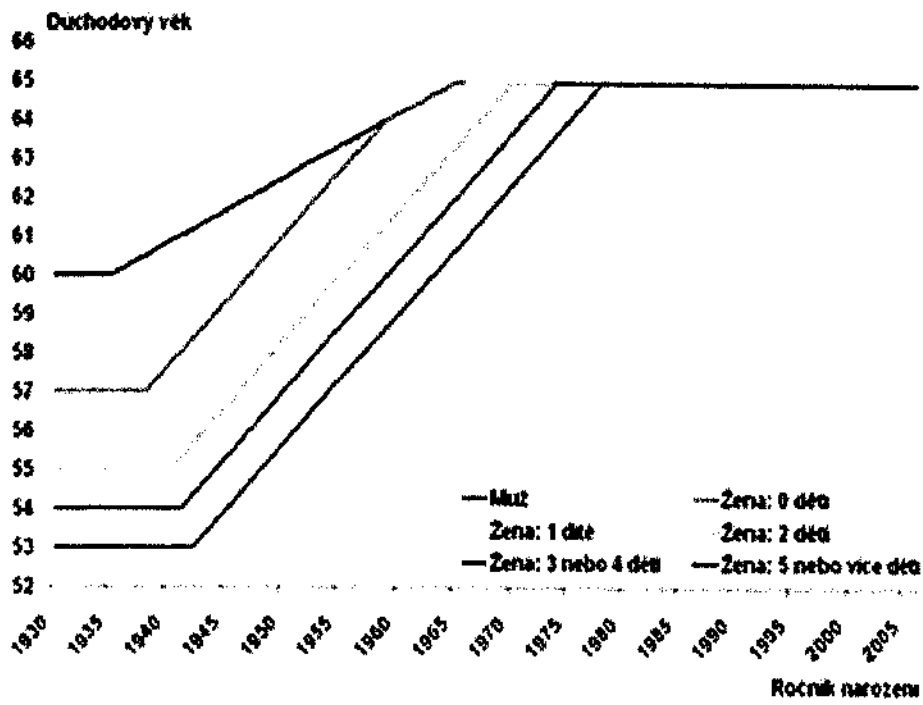
Zdroj: Závěrečná správa, Výkonný tým v čele s Vladimírem Bezděkom, Praha 2005

Graf č.7: Náhradový pomer v štátnom systéme

Zdroj: Závěrečná správa, Výkonný tým v čele s Vladimírom Bezděkom, Praha 2005

Graf č.8: Navrhované pokračovanie v zvyšovaní dôchodkového veku

Zdroj : MPSV